CITEȘTE! TE ROG, CITEȘTE!

Felicitas von Lovenberg

ilustrații de Cristiana Radu

Felicitas von Lovenberg s-a născut în Germania, în 1974, a crescut în Münsterland și a studiat istorie modernă la Bristol și Oxford. În 1998 a fost cooptată în redacția de foiletoane a cotidianului *Frankfurter Allgemeine Zeitung;* mai târziu a condus departamentul de literatură. Din 2016 este redactor la Editura Piper.
Locuieşte împreună cu familia ei la München.

Felicitas von Lovenberg

CITEȘTE!
TE ROG, CITEȘTE!

ilustrații de CRISTIANA RADU

traducere din limba germană de
MIHAI MOROIU

Creat cu pasiune şi savoir-faire. Un volum Baroque Books & Arts®.

Colecţie coordonată de Dana MOROIU

Felicitas von Lovenberg
GEBRAUCHSANWEISUNG FÜRS LESEN

Imaginea copertei: Cristiana RADU
Concepţie grafică © Baroque Books & Arts®
Redactor: Denise GEORGESCU
Lector: Rodica CREŢU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
VON LOVENBERG, FELICITAS
Citeşte! Te rog, citeşte! / Felicitas von Lovenberg;
trad.: trad. din lb. germană de Mihai Moroiu. - Bucureşti: Baroque Books & Arts, 2018
Conţine bibliografie
ISBN 978-606-8977-19-5
I. Moroiu, Mihai (trad.)
821.112.2

Tiparul executat de Monitorul Oficial R.A.

„Întotdeauna mi-am imaginat paradisul ca pe un fel de bibliotecă."

JORGE LUIS BORGES

„Lectura dă puteri spiritului."

VOLTAIRE

Pentru toți cei care nu se lasă de citit.

I

CITITUL: LA CE BUN?

„Eu nu cunosc absolut deloc plăcerea lenevelii. De cum nu mai ţin o carte în mână sau nu visez cum să o scriu, mă copleşeşte o asemenea plictiseală, încât îmi vine să urlu."

GUSTAVE FLAUBERT

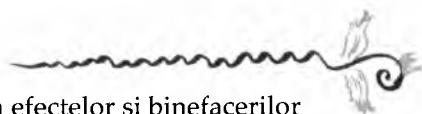
 Prea puțin contează dacă îl considerăm cel mai important sau mai mărunt lucru de pe lume, dacă trăim ca să citim sau citim ca să trăim, dacă avem în casă un singur raft de cărți, o bibliotecă întreagă sau doar un reader, dacă suntem un șoarece de bibliotecă declarat sau mai degrabă suntem cititori care și-ar dori nespus să aibă mai mult timp de lectură: dacă acest mic volum v-a atras și apoi v-a mers la suflet, probabil că nici nu mai e nevoie să fiți mai întâi convinși de necesitatea și de fericirea pe care o dăruiește lectura. O carte despre citit mi s-ar fi părut până nu demult la fel de utilă ca o ladă de nisip în Sahara.

Însă, dacă în cea de-a doua jumătate a secolului trecut lectura a cunoscut, în perspectivă istorică, momentul ei de glorie, pentru că tot mai mulți oameni au avut la dispoziție tot mai mult timp liber, pe care au preferat să îl petreacă citind, deoarece cărțile au ajuns să ocupe o poziție privilegiată în rândul și în conținutul celor mai importante medii de informare, iar discuțiile despre cele mai importante noi

apariții au reușit să domine aproape întreaga societate, în condițiile în care a crescut continuu numărul de cărți pentru fiecare categorie de cititori și chiar și televiziunea a consacrat cărților și discuțiilor serioase despre literatură spații de emisie largi și la ore de maximă audiență, prezentul și cu atât mai mult viitorul lecturii arată cu mult mai nesigur. În loc de carte, oameni recurg la smartphone, de pe care trimit tot mai puține mesaje scrise și tot mai multe vocale și video, timpul liber preferă să și-l petreacă urmărind seriale TV complicate, iar când se dedică unor volume sau autori, o fac mai degrabă în masă decât individual. Festivalurile și cluburile literare devin tot mai faimoase, numărul comunităților de lectură de pe internet și al cercurilor de cititori organizate privat crește constant și tot mai mulți își fac cunoscute lecturile prin bloguri și postări, însă cartea în sine pare să rămână izolată de toată această frenezie, obligată să poarte o defensivă împreună cu cititorii ei. Din cauză că tot mai puțini oameni cumpără tot mai puține cărți, tirajele scad, librăriile se descurcă tot mai greu, iar mass-media consacră tot mai puțin timp discuțiilor despre carte, în favoarea subiectelor și evenimentelor care stârnesc mai mult interes. De acum se pune deschis întrebarea dacă nu cumva asistăm la dispariția cărții, după ce zeci de ani s-a bucurat de cel mai mare avânt din îndelungata ei istorie. Un fapt este sigur: nu vom salva lectura decât dacă îi redăm poziția ei esențială, de prim rang, și nu cântându-i prohodul. Iar

această contemplare a lecturii, a efectelor și binefacerilor ei, a locului și cărților celor mai potrivite pentru a purta un asemenea dialog intim nu urmărește câtuși de puțin un banal scop în sine, ci este o invitație la delectare și la satisfacerea unei necesități. Prin urmare, micul volum de față trebuie privit ca un set de instrucțiuni de desfășurare a unei activități cât se poate de sănătoase, odată cu riscurile și efectele ei secundare.

Meritele lecturii sunt cum nu se poate mai evidente. Cine citește nu este singur. Lectura te cultivă, te amuză și te informează. Te face mai sensibil, contribuie la echilibrul sufletesc, dezvoltă vocabularul și gândirea critică. Este cea care asigură echilibrul interior, dar și exterior. Poate fi practicată întotdeauna și peste tot, este accesibilă oricui și potrivită la orice vârstă. Îi ajută pe mulți să adoarmă și ameliorează calitatea somnului, la fel și capacitatea cognitivă în starea de veghe. Însă, deși sub efectul internetului se citește, strict cantitativ, mai mult ca oricând, tehnica lecturii, cufundarea în lectură se află în primejdie. Deoarece dacă, în timp ce călcăm rufe, gătim, ne uităm la televizor sau alergăm mai putem face și altele, cititul pretinde exclusivitate și nu permite multitasking. Astfel, pentru mulți este mai greu acum să se dedice cărții, fiind și motivul pentru care tot mai multe școli din Statele Unite introduc materia numită *deep reading*, o metodă menită să-i învețe pe tineri cum să citească texte mai lungi fără mari întreruperi sau

abateri și să le înțeleagă în profunzime. Cine a putut să parcurgă un articol de ziar, o povestire sau o nuvelă se poate considera avansat și capabil să se aventureze la lectura unei cărți întregi.

Acest volum nu are în vedere cititul unor texte funcționale, nici înțelegerea rapidă a e-mailurilor, a articolelor, a blogurilor sau a știrilor, ci lectura propriu-zisă, bună, adevărată, frumoasă și profundă. Lectura aceea bine știută de cei cărora li s-a întâmplat măcar o dată să nu se mai îndure să stingă lumina sau să renunțe la o întâlnire sub un pretext străveziu, doar pentru a continua să citească. Mă gândesc la acele lecturi intense, care te fac să uiți cât este ceasul sau unde te afli, să-ți ignori foamea și setea, iar când îți ridici privirea de pe pagină, lumea în care te afli să-ți pară, o clipă, străină și curioasă. Este stilul de lectură practicat de cei pe care îți face plăcere să-i consideri „oameni de carte", adică cei care „citesc în picioare, așezați sau tolăniți, care își neglijează apropiații, care uită să coboare la stația potrivită, suprapopulați în ființa lor", cum descria odată această stare Roger Willemsen. Oamenii care nu se simt bine dacă nu au o carte bună la îndemână, care se neliniștesc și se enervează dacă sunt împiedicați să citească liniștiți, care îi întreabă pe alții ce cărți au mai găsit, cărora viața fără lectură li se pare fără sens și de neacceptat.

„Cititul? Un an sau doi, hai, mai merge, dar apoi te trezești că nu mai scapi de viciu", rezuma un dependent

dintr-o caricatură de Greser & Lenz[1]. Şi, ca om care mai citeşte și când se spală pe dinți, și când stă în blocaj în trafic sau cât așteaptă să se facă verde la stop, care fără lectură adoarme greu și dimineața se scoală mai devreme, ca să aibă ceva timp de lectură până se trezește restul familiei, cred că înțeleg prea bine ce vrea să spună. În compania unei cărți bune, aproape că nu mai am nevoie să fiu în societate și mă simt perfect echilibrată, pentru că îmi alină nesiguranța, teama și frustrarea. Lecturile preferate reprezintă pentru mine un cămin în care focul trosnește în vatră, supa așteaptă caldă pe cuptor, iar câinele te întâmpină vesel. Și operele mari, impresionante, stârnesc un sentiment copleșitor de fericire, de încântare și de uluire într-o reverență în fața creatorului lor. Sunt acele momente stelare, în care am sentimentul că volumul îmi șoptește: uite, așa trebuie să judeci. Și lectura este atât de ademenitoare nu numai grație acestei complicități. După cum spunea odată scriitorul John Green, „cărțile mărețe ne ajută să înțelegem și să avem sentimentul că suntem înțeleși". Lectura ne îngăduie să uităm de noi, punându-ne în legătură cu alte stiluri de viață, trăsături, simțăminte, convingeri și destine, dar în același timp ne invită subtil să ne împăcăm cu noi înșine. Mijlocind contactul cu alții, ea ne apropie de propria ființă. Când

[1] Cuplu de caricaturiști ai cotidianului *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (n. tr.).

explorarea și regăsirea de sine par mai vitale ca oricând în vremurile „dataismului" (după cum îl numește istoricul israelian Yuval Noah Harari), în care, din ce în ce mai mult, nu mai prezintă greutate decât informațiile și trăirile împărtășite și incluse în fluxul global de date. Lectura înseamnă participare, însă este vorba despre o participare interioară. De aceea, cititul nu vrea să fie o simplă retragere și singurătate, ci un mod de a lua hotărâri, de asumarea unor răspunderi, adică, pe scurt: un mod de a ne modela viața.

Printre comorile din orice bibliotecă se numără lucrările despre esența lecturii și a scrisului, despre viața în mijlocul cărților, despre literatură și bucuriile, șansele, primejdiile și poruncile nescrise ale cititului. Fiecare scriitor începe din postura de cititor și, dacă pentru ei pare pe cât de firesc, pe atât de revelator să gândească ceea ce fac la cel mai subtil nivel, pentru cei mai mulți cititori este suficient să se știe legați de alții prin aceeași patimă. Oare de ce nu și-ar pune sub lupă și cititorii pasiunea lor?

DE LA CUVÂNT LA SCRIERE, DE LA SCRIERE LA EPOPEE

Lectura literară nu este nici pe de parte ceva de la sine înțeles, așa cum ne face plăcere să credem. Să te adâncești într-un text plin de complexitate, să te lași purtat printre personaje adesea contradictorii și finețuri de limbaj pretinde timp și atenție necondiționată. Acest gen de concentrare este dificil de atins pentru mulți, inclusiv din cauză că în societățile occidentale timpul personal s-a transformat în resursa cea mai solicitată de mass-media. Așa se face că pentru tot mai mulți este din ce în ce mai greu să-și găsească răgazul pentru citit – sau liniștea interioară și concentrarea necesare. În orice caz, numărul cititorilor de carte fideli scade. Cartea, un mediu de informare esențial, își pierde din sfera de acțiune. Până în 2012, potrivit Societății de Studiu al Consumului, aproape fiecare german cumpăra anual cel puțin o carte; patru ani mai

târziu, numărul s-a redus cam la jumătate. Indiferent care ar fi cauza – că, potrivit statisticii, o persoană își consultă smartphone-ul în medie la fiecare unsprezece minute –, indiferent că unii se uită mult mai rar la ecran și prin urmare că suntem dispuși să ne abatem atenția tot mai ușor și mai des; sau că tot mai mulți simt tot mai rar pornirea să intre în magazine; sau că masa enormă de noi apariții editoriale face tot mai dificilă alegerea unei cărți anume, iar cantitatea enormă de mijloace de informare de ultimă oră face tot mai anevoioasă preferința pentru carte în general; sau că am trecut de la o foarte îndelungată perioadă preponderent orală la alta, dominată de vizual, care mizează mai mult pe imagini decât pe cuvinte – cărțile s-ar putea transforma în dinozaurii viitorului. Așa cum scria nu demult în *Die Zeit*, „cititul suferă sub o dublă amenințare, cea a noilor tehnologii și a vechii ignoranțe".

Există însă, pe lângă plăcerea pură a lecturii, despre care va mai fi vorba pe larg, multe motive raționale pentru care nu trebuie să uităm deprinderea lecturii susținute și aprofundate. Mai întâi de toate, este vorba despre o realizare pentru care a trebuit ca noi, ca specie, să facem mari progrese de-a lungul evoluției. Apariția lecturii și a povestitului ocupă în istoria omenirii un loc la fel de important ca descoperirea focului sau inventarea roții. Pentru că cititul nu reprezintă defel pentru om o necesitate de bază sau măcar o capacitate esențială, iar inventarul nostru genetic nici măcar nu ne-a menit să devenim cititori.

De sute de mii de ani, oamenii se înțeleg între ei pe cale orală, sub o formă oarecare; capacitatea de a vorbi ne este dată genetic, la fel ca văzul și auzul. Cititul, pe de altă parte, nu este de la sine înțeles, ba chiar dimpotrivă: acțiunea de a citi, adică transformarea prin efort individual a ceva abstract într-un sens concret, nu se petrece în mod natural în istoria noastră de dezvoltare neuronală. Asta este ușor de constatat chiar și din simplul fapt că a durat extrem de mult până ce vorbirea a devenit scriere și a apărut pe lume acea tehnică ce „ne permite să comunicăm fără a fi de față, să ne amintim ceva ce poate am uitat între timp și să afirmăm că ceva este imuabil bazându-ne doar pe argumentul că așa stă scris", după cum o descrie Jürgen Kaube, editorul *FAZ*, în cartea sa *Die Anfänge von allem*[1]. Cea dintâi scriere este veche de abia cinci mii de ani și a fost inventată de sumerieni, adică în regiunea în care se află astăzi Irak și Kuweit – apărută, din câte se presupune, deoarece mesagerii care trebuiau să străbată imperiul dintr-un capăt în celălalt aveau de multe ori la sosire nevoie de atâta timp să își recapete respirația și să transmită știrea inteligibil, încât un papirus conținând textul părea mult mai sigur. Cu cât era nevoie să se scrie și să se înțeleagă mesajul mai repede, cu atât s-a produs o apropiere mai mare

[1] *Începutul a toate* (n. tr.).

dintre sunet și scriere, cu atât mai abstracte și mai puțin picturale au devenit semnele, care au ajuns rapid să nu mai fie dăltuite în piatră sau scrijelite cu trestie sau lemn ascuțit pe tăblițe de lut, ci pe papirus, folosind o pensulă. Egiptenii au creat din hieroglife un sistem de scriere complex și eficient, care a durat aproape trei mii de ani. Hieroglifa putea să exprime un cuvânt întreg sau un singur fonem. Însă precursorul alfabetului nostru a fost creat în Siria de astăzi, prin fuziunea mai multor scrieri regionale, fiind răspândit de fenicieni începând din jurul anului 1500 î. Hr.

Cele dintâi sisteme de semne grafice nu serveau povestitului, ci administrării puterii și a proprietății. Prin ele se consemnau taxele percepute, recoltele, iar altele reprezentau chitanțe emise de temple. Se foloseau mai ales în cetăți și se refereau la organizarea zootehnică și a cultivării grânelor, spre exemplu, prin urmare servind contabilității economice. Au trecut mai bine de opt sute de ani până când scrierea nu a mai funcționat doar ca mijloc de consemnare a tranzacțiilor, ci și a unor narațiuni. Scrierea și limbajul au fost prima oară alăturate pentru a-i cinsti pe cei morți, ale căror nume au fost notate împreună cu formule de rugăciune, după care au fost onorați și oamenii vii și faptele lor. Cea dintâi lucrare literară din istoria omenirii este, potrivit datelor actuale, epopeea lui *Ghilgameș*, urmată de *Iliada* și *Odiseea* lui Homer și de *Mahabharata* indiană. Toate aceste opere

cuprind relatări despre soarta unor eroi și mânia unor zei, povestesc despre regate, războaie, discordii și infamii. Mai sunt și istorii despre cum s-au petrecut evoluțiile și transformările, despre opinii, explicații și revelații. Povestirea nu a servit însă de la bun început catharsisului, ea a fost și o cale de a reduce la dimensiuni omenești absolutul, adică divinitatea – oferind astfel omului, într-o oarecare măsură, controlul asupra evenimentelor. Cum nimeni nu dictează asupra epopeilor și miturilor, ele își puteau permite să se „detașeze întru câtva de zei" (Kaube). La urma urmei, „ascultătorii și, mai târziu, cititorii trebuie ținuți într-o stare de atenție și încordare, ceea ce presupune că de-a lungul povestirii se petrec lucruri neașteptate". Iar epopeea a mizat și ea, de la bun început, pe un efect la care beletristica se pricepe mai bine decât oricare altă formă artistică: invitația adresată publicului de a se identifica cu protagoniștii ei, de a trăi temerile, necazurile, suferințele și mâniile acestora ca și cum ar fi ale lor. Astfel, până și cele dintâi povestiri se adresau publicului larg, și nu doar celor educați. Literatura a fost de la bun început pentru toți – cu atât mai mult după anul 1450, când tiparul cu litere mobile inventat de Gutenberg a înlocuit scrierea de mână folosită până atunci, revoluționând producția cărților și inițiind răspândirea lor în masă.

CREIERELE CITITOARE

În vreme ce speciei noastre i-au trebuit vreo două mii de ani până la acea colosală reușită cognitivă pretinsă de lectură cu ajutorul unui alfabet, copiii noștri trebuie să obțină astăzi aceeași performanță în doar vreo două mii de zile. Este doar unul dintre numeroasele aspecte remarcabile pe care le dezbate cercetătoarea americană Maryanne Wolf în cartea ei *Creierul cititor*[1].

Conform criteriilor noastre cerebrale, textele reprezintă peisaje, în care fiecare literă și fiecare cuvânt înseamnă un obiect ce trebuie deslușit de creier, care trebuie mai întâi să dezvolte structura neuronală care le pune în legătură și le descifrează sensul. De aceea, cine învață să citească,

---

[1] *Proust and the Squid: The Story and Science of the Reading Brain*, HarperCollins, 2007 (n. tr.).

indiferent de vârstă, provoacă o restructurare a propriului creier, deoarece pentru această deprindere trebuie să inițieze conexiuni neexistente până atunci între anumite regiuni cerebrale. Noua arhitectură deschide la rândul ei noi moduri de gândire, iar cititorul face progrese nu doar fiziologice, ci și de natură intelectuală, ieșind din tărâmul cunoscut și obișnuit. Dacă privim capacitatea de a citi în primul rând ca o consecință a circumstanței că dispunem de un creier adaptabil sub influența experiențelor sale, exclamația „cititul este o mare minune" a Mariei von Ebner-Eschenbach pare nu o exagerare emfatică, ci doar o descriere adecvată (și pe deasupra profetică, în 1912) făcută de ea revelației alfabetului: „De câte nu sunt capabile aceste semne mici și negre – atât de limitate numeric, încât fiecare trebuie să intre din nou în joc, după doar câteva clipe – când construiesc un ansamblu guvernat nu de vreo schimbare în sine a lor, ci doar a poziției lor față de celelalte!"

Chiar și fără a ține seama deocamdată de conținut, lectura este oricum benefică pentru minte – și pentru capacitatea ei de a percepe tot ce trece prin fața ochilor (motiv pentru care cortexul vizual al cititorilor prezintă numeroase rețele celulare care nu apar și la cei care nu citesc). Relația dintre creierul cititor și lectură este reciprocă: cititul produce modificări ale creierului, stabilind mereu legături noi între structuri și circuite, iar genul de lectură stabilește ce trasee neuronale să fie activate. Din acest unghi de vedere, suntem cu adevărat ceea ce citim.

Capacitatea de interpretare semantică a creierului uman, adică de a obține cunoștințe și de a stabili fulgerător asocieri, dincolo de înțelesul fiecărui cuvânt sau al fiecărei propoziții – cuvântul „bandă", spre exemplu, evocă nu numai o fâșie dintr-un material, ci și pe cea folosită pentru înregistrare, un grup de răufăcători sau o trupă de muzicanți –, are și un alt efect, și anume acela că, lecturând același text, cititori diferiți pot avea trăiri cât se poate de diferite. Pentru că orice lectură presupune investirea întregii noastre cunoașteri de sensuri și a metacunoașterii – sau poate dimpotrivă.

Prin urmare, cei care și-au însușit și dispun de un repertoriu mai larg de cuvinte și de asocieri ale lor percep mai intens și mai conștient textele și conversațiile decât cei care nu dispun de un asemenea fond. Trebuie să ne amintim că, între doi și șase ani, copiii învață în medie câte două până la patru cuvinte noi pe zi, deci câteva mii de-a lungul întregii perioade.

Cu cât le vorbim și le citim mai mult copiilor, cu atât vor avea un vocabular mai sofisticat – și cu atât mai mult vor fi mai târziu capabili să înțeleagă texte, să le conceapă singuri și să se exprime în general. Cine nu citește mai târziu nu își va găsi cuvintele în sensul concret al expresiei. De aceea sunt cu atât mai alarmante studiile recente care arată că, în clasa a patra, un elev german din cinci nu citește bine. Este nu doar de datoria școlilor, ci în primul rând și a părinților să le creeze celor mici un mediu prielnic lecturii, în care textele să fie disponibile nu în primul rând grație ecranelor telefoanelor mobile.

Şi încă ceva: dacă în timpul lecturii textului de faţă v-aţi lăsat uneori în voia divagaţiilor, înseamnă că citiţi aşa cum trebuie. O pauză şi pornirea în urma unui gând propriu îndeplinesc o funcţie creativă centrală, adecvată lecturii. Pentru că diversitatea de asocieri, constatări şi concluzii trezite în mintea noastră de lectură ne invită de-a dreptul să formulăm în acel timp idei noi, să completăm individual în oarecare măsură cele citite. Pentru mulţi, acest dialog unic reprezintă adevăratul miracol al literaturii. *Lesen heißt doppelt leben,*[1] aşa îşi intitulează editorul Klaus Piper volumul de amintiri, iar Marcel Proust îşi exprima în *Journées de lecture* omagiul faţă de cărţile copilăriei: „Simţim acut că înţelepciunea noastră începe acolo unde se încheie cea a autorului şi ne-am dori să ne pună la dispoziţie răspunsuri, în vreme ce el nu ne poate oferi decât dorinţe."

Datorăm lecturilor noastre nu numai o mare parte din ceea ce suntem, ci în primul rând şi recunoaşterea a ceea ce suntem capabili să fim. Pentru asta este nevoie obligatoriu de participarea noastră. Creierul descifrează masa de litere şi semne şi din ea deduce cu totul altceva, adică sensul – pe acest proces se întemeiază orice lectură. „Dacă o piesă muzicală ne mai permite alegerea dintre rolul pasiv al ascultătorului şi cel activ al interpretului, literatura –

[1] *Lectura înseamnă să trăieşti de două ori* (n. tr.).

o artă iremediabil semantică, așa cum spunea Montale[1] – ne transformă pe fiecare în jucător", afirma marele poet Iosif Brodski în discursul său de acceptare a Premiului Nobel. Și Margaret Atwood a remarcat în discursul ei de mulțumire pentru Friedenspreis[2] 2017 că pentru a completa cartea, pentru a o desăvârși, de fapt, este nevoie de cititor: „Lectura unei cărți este cea mai intimă relație posibilă cu lumea gândurilor unei alte ființe. Scriitor, carte și cititor – în acest triunghi cartea reprezintă mesagerul. Și toți trei fac parte dintr-un act de creație."

Când citim, nu numai că dobândim informații, ci cultivăm și lumea ideilor proprii: aceasta este convingerea exprimată de cercetătoarea Maryanne Wolf. Faptul a fost demonstrat de numeroase studii, însă și mai convingătoare rămâne abordarea empirică a fiecăruia. Proust considera lectura drept instrument de „inițiere, a cărui cheie fermecată deschide, în adâncul sinelui, poarta spre locurile în care altfel nu am fi putut să pătrundem". Cititul ne ține treji și atenți, ne asigură stabilitate și armonie în marile crize de identitate în care omul zilelor noastre se consideră în continuare dator să facă alegeri –

---

[1] Eugenio Montale, laureat al Premiului Nobel pentru Literatură în 1975 (n. tr.).

[2] „Premiul păcii" acordat de asociația editorilor germani în cadrul Târgului de la Frankfurt (n. tr.).

cine anume trebuie el să fie în mulţimea de identităţi, măști și așteptări. Nu am nicio îndoială că mulţi cititori și-au găsit eul autentic sau cel puţin echilibrul interior – fiind astfel cu atât mai bine înarmaţi să circule din când în când prin lume intraţi în pielea unor personaje. În orice caz, mare atenţie! Identificarea nu trebuie să meargă prea departe; să ne gândim doar la valul de sinucideri declanșat de *Werther* al lui Goethe (1774).

CINE CITEȘTE ESTE MAI SĂNĂTOS, TRĂIEȘTE MAI MULT ȘI CÂȘTIGĂ MAI BINE

Nu numai Cartea Cărților aspiră la eternitate. Asta se traduce pe de o parte prin nemurirea unor autori ca Goethe, Dickens, Stendhal, Tolstoi sau Kafka; longevitatea acestui mijloc de cunoaștere se răsfrânge însă și asupra cititorului. Un studiu pe scară largă efectuat de Yale University în 2016 a arătat cu adevărat că persoanele care petrec citind cărți cel puțin trei ore și jumătate pe săptămână trăiesc în medie cu doi ani mai mult decât cele care nu citesc. Suficient să citești cel puțin o jumătate de oră pe zi – lectura presei nu intră la socoteală –, și te bucuri de avantajul unei speranțe de viață mai mari. Antrenarea capacităților cu prilejul lecturii contribuie atât la prelungirea vieții, cât și la efectul demonstrat de atenuare a stresului pe care îl are cititul atent (legat și de faptul că lectura se desfășoară de obicei în locuri unde nu pândește nicio primejdie). O consecință secundară

a lecturii constante este îmbogățirea vocabularului, creșterea capacității de concentrare, dezvoltarea gândirii critice și a inteligenței emoționale. Iar faptul că în cercul cititorilor statornici există disproporționat de multe femei și în general oameni cu un nivel de educație superior nu surprinde pe nimeni dintre cei familiarizați cu lumea cărților.

Lectura are ca efect nu numai viața mai lungă a cititorilor, dar și sănătatea și stabilitatea lor. Aristotel a descris cel dintâi efectele benefice, de-a dreptul hidroterapeutice, ale tragediei grecești: supuși de acțiune la stări de intensă milă și înfricoșare, spectatorii parcurg un proces de tămăduire. La începutul epocii moderne, medicii mizau în cazurile de suferință sufletească și trupească pe puterea binefăcătoare a umorului și le prescriau pacienților povești cu personaje mucalite, ca *Til Buhoglindă*. Iar în secolul al XVIII-lea, psihiatrul Benjamin Rush (1746–1813), unul dintre părinții fondatori ai Statelor Unite, a alcătuit o listă de cărți potrivite pentru diverse suferințe. Melancolicilor le recomanda nuvele, ipohondrilor, mai degrabă poeme. Astăzi există „terapia prin lectură de romane" (mai nou și în formula șarmantă de „terapia copiilor prin romane"), în care, în urma unei autodiagnoze, ți se indică diverse lecturi cu scop de tratament. Karin Schneuwly, autoare și biblioterapeută din Zürich, a stabilit că lectura și scrisul în grup îi ajută pe pacienți să uite de propriile lor dureri și să îi asculte pe alții. Autorul francez Philippe Dijan exprimă cât se poate de clar poziția sa în ce privește automedicația: „Când am o indispoziție, nu merg la

farmacie, ci la librarul meu." Nu pot decât să fiu de acord cu el. Farmacia mea de urgență este raftul de poezie, unde nu se găsește doar *Lyrische Hausapotheke*[1], volumul lui Kästner, scris cu gândul tocmai la asemenea situații. Poeziile sunt, după părerea mea, un soi de comprese pe care le aplici și îți pot alina imediat durerea și sentimentul de neajutorare. Când sufletul are nevoie de protecție, recurg la Wisława Szymborska *(Deshalb leben wir*[2]*)*, Mascha Kaléko, Rose Ausländer și la William Carlos Williams sau, cel mai adesea, la Emily Dickinson. Volumele lor împart cu generozitate momente în care oamenii, cuvintele și cititorii se pot aduna la un loc, formând un tot armonios, plin de sensuri. Asemenea incursiuni pe tărâmul minunilor, unde lumea își arată în doar câteva versuri splendoarea ei de spini și flori, alungă tot necazul și durerea. De fapt, orice terapie literară se întemeiază pe recunoașterea efectului stimulator, calmant sau de alungare a fricii pe care îl pot avea cărțile. Nu vă rămâne decât să încercați!

Cu toții putem profita de diversitatea de efecte secundare ale literaturii, iar consumatorii de romane – beletristica se distinge limpede în această privință față de nonficțiune – sunt cât se poate de competenți în relațiile interumane, mai prietenoși și mai sensibili. Și cum au obișnuința să

---

[1] *Trusa de medicamente lirice a familiei* (n. tr.).

[2] *De aceea trăim* (n. tr.).

intre în pielea personajelor și să contemple lumea din poziția lor, cititorii înrăiți sunt deosebit de capabili de empatie. Apoi, tot grație lecturilor, dispun și de un vocabular evoluat pentru redarea sentimentelor, fiind de regulă buni parteneri de discuție.

După cum a arătat un studiu efectuat în 2015 de National Endowment for the Arts, cititorii sunt de trei ori mai dispuși decât necititorii să facă donații în scopuri caritabile și să contribuie prin muncă voluntară.

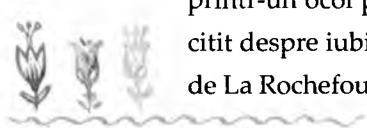
Se știa că scrisul nu-ți asigură neapărat mari averi de mult, dinaintea „Poetului sărman", vestita pictură a lui Carl Spitzweg din 1839, în care creatorul stă sub o umbrelă în mansarda lui austeră, ca să se apere de ploaia care trecea prin acoperișul stricat, cu plapuma trasă până la piept, ca să alunge frigul.

Dar merită să citești. O cercetare despre legătura dintre comportamentul de cititori a peste cinci mii de tineri europeni și veniturile lor la maturitate a ajuns la concluzia că toți acei subiecți care au citit cărți de bunăvoie în adolescență s-au bucurat mai târziu de un venit în mediu cu 21% mai ridicat decât cei care nu au fost atrași de lectură. Se pare că sunt suficiente și zece volume citite din proprie inițiativă în adolescență ca să ai toate șansele să te califici mai târziu pentru pătrunderea în clubul celor cu venituri ridicate – ceea ce, având în vedere cele șapte volume din care este alcătuit ciclul *Harry Potter*, ar indica o inevitabilă creștere a venitului mediu pentru generația viitoare.

LECTURA NE DEZVOLTĂ SIMȚUL CRITIC

Este aproape imposibil să citești romane fără să privești lumea și să te întrebi de ce sunt lucrurile așa cum sunt. Cititul, la fel ca scrisul, reprezintă, după părerea lui Margaret Atwood, „în bună măsură tentativa de a desluși de ce fac oamenii ceea ce fac". Și, cu cât sunt mai de neînțeles și mai străine purtările, cu atât mai fascinantă lectura, de multe ori.

Cu totul diferit față de secolele trecute, femeile sunt cele care citesc astăzi cu precădere. În special beletristica ar dispărea, poate, în lipsa cititoarelor. Am descoperit de mult că iubirea, prietenia, îndoiala, durerile mici și mari sunt de multe ori mai puțin intense în viața adevărată decât într-un roman – și că ele se lasă mai ușor înfruntate printr-un ocol prin artă. „Nu am iubi, dacă nu am fi citit despre iubire", scria marele moralist francez François de La Rochefoucauld, definind încă din secolul al XVII-lea

ce anume ne ține și astăzi în mrejele cărților și poveștilor. Cărțile ne îmbogățesc cu trăiri, simțăminte și constatări de care altfel nu am dispune – și ne înzestrează astfel și cu instrumente de comparație. Oare câte căsnicii nu s-au încheiat, aidoma celei a Emmei și cu Charles Bovary, deoarece unul dintre cei doi – femeia, de obicei – s-a transpus într-o poveste romantică demnă să se transforme într-un mare roman (așa cum s-a și întâmplat în cazul Emmei Bovary), în vreme ce bărbatul a răspuns neajutorat aspirațiilor soției sale? Și oare câte femei nu l-au interpretat pe un oponent inaccesibil ca Mr. Fitzwilliam Darcy, sub a cărui aparentă aroganță se ascundea nu numai o avere, ci și un caracter în esență onorabil, așa ca în *Mândrie și prejudecată* de Jane Austen? Și oare pentru cine nu ar fi o învățătură deznodământul minunatei *Anna Karenina* în privința vulnerabilității unei iubiri interzise față de convențiile sociale? Romanele potențează sentimentele până la dimensiuni supranormale: iubirea și frica, dorul și deznădejdea. Oare cine nu a comis, înaripat de o lectură în care s-a lăsat tentat să se identifice cu un personaj, un gest deplasat de care mai târziu s-a îndoit în taină? Prin romane ne putem însă și oglindi în diverse roluri fără să ni le însușim în realitate, ceea ce ne servește poate și ca avertisment.

„Lectura înseamnă să gândești cu un cap străin, în loc de al tău", spunea Schopenhauer, care de altfel nu ar fi considerat că avea vreun rost să le recomande această

ocupație femeilor, desconsiderate de el sub acuzația de „sex nonestetic". Lectura trezește spiritul critic, deoarece ne îndeamnă să le dăm de capăt lucrurilor. Odată cu întrebările crește și reflexia de sine și astfel și încrederea în sine. Așa începe să se clatine și ordinea stabilită, la fel și credința imuabilă în instanțe cum ar fi divinitatea, soțul, legile, obișnuința. De aceea și stârnește de multe ori un zâmbet dragostea feminină pentru literatura narativă și este descrisă condescendent, chiar și de către romancieri, în vreme ce în cazul cititorilor bărbați am putea presupune mereu că e vorba doar despre învățați doldora de gânduri importante. De aceea ne bucură și astăzi „analiza de piață" a lui Erich Kästner: „Clientul către vânzătoarea de legume: «Ce citești acolo, draga mea? O carte de Ernst Jünger?» Femeia cu legume către client: «Nu, e o carte de Gottfried Benn. Luciditatea de cristal a lui Jünger mi se pare prea pretențioasă. Magia cerebrală a lui Benn mă satisface mai mult.»"

Accesul la cărți și la educație reprezintă mereu pentru femei un pas esențial în direcția autodeterminării și emancipării. În una dintre cele mai de succes istorii recente consacrate emancipării, *Unorthodox* de Deborah Feldman, este vorba tot despre lecturi interzise și despre refuzul de a le recunoaște. Feldman povestește cum sub un pretext străveziu a făcut rost de o traducere a Talmudului dintr-un mic magazin de obiecte iudaice din zona Park, nu departe de cartierul ei, Williamsburg. Își

dorea să afle în sfârșit adevărul, să găsească răspuns la întrebări care îi fuseseră refuzate în școală. Și, încă de la pagina 56, unde rabinii se ceartă asupra lui David și soției lui Batșeba, tânăra cititoare începe să simtă că regele evreilor nu a fost neapărat un model de sfințenie, așa cum

își imaginase, și pricepe de ce unei fete nu îi era permis să citească Talmudul: „Într-o bună zi voi privi înapoi și voi înțelege că exact în acel moment, când am devenit conștientă de puterea mea, am înțeles că ajunsesem la o

răscruce a vieții și am încetat să mai cred în autoritate în numele amorului ei propriu și am început astfel să apreciez singură lumea în care trăiam."

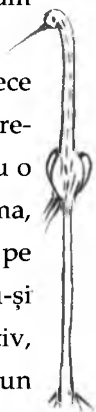
Asemenea concluzii proprii îmbogățesc și complică nemăsurat conviețuirea sexelor. Cititoarea pătimașă Elke Heidenreich își pune în prefața îndrăgitului și frumosului album *Frauen, die lesen, sind gefährlich*[1] întrebarea interesantă dacă bărbații și femeile s-ar înțelege mai bine dacă ei ar citi la fel de mult ca ele. „Dacă ar cunoaște mai multe despre viața, gândirea, simțămintele noastre, când ar citi Sylvia Plath, Virginia Woolf, Carson McCullers, Jane Bowles, Annemarie Schwarzenbach sau Dorothy Parker, așa cum și noi citim Hemingway, Faulkner, Updike, Roth, Flaubert și Balzac?" Citind, ne vine ușor să ne schimbăm rolul și chiar și sexul. Și Elke Heidenreich mărturisește că nu ar putea iubi decât bărbați care citesc, „care își ridică deodată privirile din paginile cărții, ca și cum ar veni de foarte departe, delicat, cu o cunoaștere care nu se limitează la el, ci mă cuprinde și pe mine".

Din păcate, această iubire nu este neapărat reciprocă. Femeile îi îndrăgesc pe bărbații cititori, în schimb bărbații nu le iubesc, de regulă, pe femeile amatoare de lectură. La această concluzie ajunge și Lenù, personajul care relatează în *Tetralogia Napolitană* a Elenei Ferrante povestea

---

[1] *Femeile care citesc sunt primejdioase* (n. tr.).

unei emancipări pline de temperament, grație educației. Prietenul ei Antonio îi reproșează cu prilejul nunții Lilei: „M-ai făcut să arăt ca un idiot. Pentru tine sunt un nimeni. Pentru că tu ești atât de educată, iar eu, nu. Pentru că nu pricep despre ce vorbești. Și ăsta e purul adevăr. Și ce dacă nu pricep cu adevărat.“ Și, ca în atâtea alte cazuri, furia și recunoașterea raportului dintre forța lor fizică sunt chemate să compenseze diferențele spirituale, și Antonio continuă astfel: „Să fiu afurisit, Lenù, ia uită-te la mine, ia privește în ochii mei. [...] Tu le știi pe toate. Dar habar n-ai că dacă ieșim amândoi pe ușă și dacă îți spun «acum este în regulă» și plecăm la drum împreună, dar după aceea bag de seamă că la școală sau mai știu eu unde te întâlnești cu tâmpitul ăla de Nino Sarratore – atunci am să te omor, Lenù. Am să te omor cu mâna mea.“

Citind se poate învăța și că înțelepciunea nu le trece decât celor obligați să se descurce și fără ea – și că nu trebuie niciodată să faci pe prostul de dragul altora, că nu o să ai parte decât de prefăcuți. Să ne gândim la Emma, eroina lui Jane Austen, care îl dăscălește sigură pe sine pe Mr. Knightley: „Niciun bărbat cât de cât cu pretenții nu-și dorește o soție nătângă, orice ați spune.“ Din acest motiv, Austen a creat doar eroine care nu se mulțumeau cu un simplu rol decorativ. Astfel, în *Parcul Mansfield*, se spune despre Fanny Price că „era înțeleaptă, fiind capabilă să priceapă repede și să îi judece corect pe oameni, fiind atrasă de lectură, ceea ce înseamnă în sine un soi de

educație". Există asemenea eroine, care pot deveni simultan prietene și model pentru cititoare. Se disting prin faptul că nu sunt ușor de *cuprins* – nici fizic, nici spiritual. Și, după cum știu cititoarele de Proust: din momentul în care un bărbat începe să o poarte în gând pe o femeie, îi aparține ei pe jumătate.

Romanele citite ne fac mai sensibili, mai subtil critici, dar și mult mai pretențioși. Iar uneori se întâmplă ca unii cititori entuziaști să cadă în mizantropie. „Cu cât facem cunoștință cu mai multe cărți bune, cu atât se micșorează cercul celor de care ne simțim atrași", remarca Ludwig Feuerbach. Nici nu mai știu de câte ori nu mi-am dorit, la recepții, în mijlocul unor conversații mărunte, să ajung mai repede la cartea pe care o citeam acasă. Un iubit de-al meu de demult mi-a prezis că într-o zi am să fiu îngropată sub un morman de cărți prăvălite din rafturile mele Billy supraaglomerate și nimeni nu mă va mai găsi niciodată, pentru că, mai preocupată de cărți decât de oameni – cum eram –, nimeni nu îmi va simți lipsa. Companionii din hârtie prezintă avantaje enorme: nu sforăie, nu trag pătura de pe tine și sunt gata să-ți vină în ajutor ori de câte ori ai nevoie de ei. Nu trebuie să ne mire că până și Madonna a recunoscut: „Toată lumea crede că mă înnebunesc după sex. Când eu, de fapt, prefer să citesc o carte bună."

CITITUL TE FACE FERICIT – ȘI BUN

Și, în fine, grație cititului ne simțim bine. *Fluxul,* considerat de psihologul Mihály Csíkszentmihályi un secret al fericirii în bestsellerul lui omonim, realizează sentimentul unei descoperiri, „un sentiment creator care te transportă într-o altă realitate". Când se obțin, simultan, înalta concentrare, echilibrul dintre provocare și performanță și sentimentul unui control și satisfacții, vorbim despre flux – o stare de bucurie și de prezență spirituală cunoscută de orice cititor, care altfel se lasă greu să participe la activități pasive, ca vizionarea programelor TV, chiar dacă ele oferă astăzi mai multă calitate și varietate decât oricând. Studiile demonstrează că un consum ridicat de emisiuni de televiziune trezește nemulțumirea și chiar și sentimente de regret, câtă vreme deschizi televizorul în primul rând ca să uiți de tine însuți. Faptul că lectura este alungată tot mai mult de micul ecran, că până și cititorii

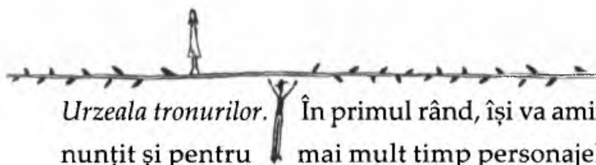

cei mai înrăiți sunt tot mai prezenți seara în fața televizorului, nu este totuși legat doar de lipsa de efort și de socializarea pe care le presupune. Specialista în literatură Marie Stadler a încercat să-și explice propriile mustrări de conștiință. Sub titlul „De ce lectura ne face mai fericiți decât Netflix"[1], ea sare în apărarea cititului ca instrument de obținere a siguranței de sine: „Mai există cineva care să-mi mărturisească gândurile, fără nicio opreliște? Asta nu face nici prietena mea cea mai bună. Soțul, cu atât mai puțin. Nici măcar protagonista din serialul meu preferat, pe ea o văd doar din afară." Și mai arată și că urmăritul serialelor pretinde doar aparent mai puțin efort: „Zgomote, mișcări bruște, secvențe într-o succesiune rapidă, toate astea ne inundă creierul cu o mulțime de date care, după o zi în fața computerului, este tot ce le mai lipsește urechilor și ochilor noștri chinuiți. Lectura este o ocupație în care înfruntăm mult mai puțini stimuli, prin urmare mai relaxantă."

În afară de asta, informațiile obținute prin lectură sunt prelucrate cu totul altfel. Cine parcurge volumele epopeii fantastice *Cântec de gheață și foc* a lui George R. R. Martin își va face o imagine cu totul diferită despre cele șapte regate decât cea lăsată de faimosul și flamboaiantul serial

---

[1] https://www.brigitte.de/barbara/unterwegs/warum-lesen-gluecklicher-macht-als-netflixen-11053684.html (n. tr.).

Urzeala tronurilor. În primul rând, își va aminti mai amănunțit și pentru mai mult timp personajele și întorsăturile de acțiune, deoarece amintirile și impresiile transmise nu numai vizual, ci interactiv, sunt mai ușor evocate, după cum s-a demonstrat, iar la o carte te poți întoarce cu ușurință oricând.

Pentru a da un impuls cinematografului din capul nostru, în familia mea se aplică regula ca mai întâi, pe cât posibil, să citim cartea și abia pe urmă să vedem filmul, indiferent că este vorba de *Pettson și Findus, Asterix și Obelix, Tschick* sau *Harry Potter.* Așa iese fiecare câștigat și apoi avem cele mai intense schimburi de idei. Și astfel citim mai mult, profitând de aparițiile câteodată aproape simultane – iar uneori filmele se dovedesc chiar mai bune decât cărțile care le-au inspirat. Pe portalurile de film și de literatură se găsesc numeroase liste de concordanță, de la *Stăpânul inelelor* la *Psycho,* de la *James Bond* la *Miss Marple.* Oricum, în cele mai multe cazuri rămâne valabilă vorba care a făcut carieră pe Instagram: „Cărțile ajung în locuri unde televizorul nu are nicio șansă!"

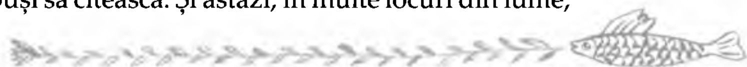
Citind, nu numai că reușim să cunoaștem lumea și pe noi înșine într-un mod unic, ci în acest fel ne formăm, cu timpul și prin exercițiu, trăsături și virtuți de foarte mult ajutor în viață. Filozoful australian Damon Young demonstrează în cartea sa *The Art of Reading* că un cititor versat practică în mod obligatoriu tenacitatea, curiozitatea, răbdarea, rezistența, curajul, mândria, moderația și echitatea.

În pledoaria lui vibrantă adusă artei rafinate a lecturii în epoca scrisului, Young ridică lectura la rangul de disciplină de sine stătătoare, în care sub niciun motiv nu înseamnă că poți înainta doar ca diletant, ci poți ajunge să strălucești de-a dreptul. Prin incursiunile în domeniul filozofiei, psihologiei, literaturii, sociologiei și istoriei, Young lansează o adevărată chemare la trezire, amintind că lecturile noastre pot și chiar trebuie să fie aventuri ambițioase.

LECTURA, UN CURS PENTRU UN PUBLIC ALES

Cum discutăm aici despre cărți ale căror pagini le întoarcem, și nu le rulăm pe un ecran, a căror greutate o simțim ținându-le în mână și pe care le păstrăm în bibliotecă, și nu în cloud, ajungem la unul dintre cele mai solide argumente în favoare lecturii clasice. Ce avantaje prezintă lectura unor cărți reale față de cele de pe un e-reader aflați în capitolul al II-lea (Cum să citim?). În primul rând, cartea nu poate fi supusă controlului și își păstrează caracterul unic și genial subversiv, ceea ce a făcut mereu de-a lungul istoriei ca scrierile să fie interzise și autorii lor, urmăriți. Cărțile exprimă adevăruri incomode, care subminează autoritatea dictatorilor, partidelor, religiilor, ideologiilor și din ce în ce mai mult și a concernelor, fiind mesaje secrete, strecurate clandestin peste granițe, care se sustrag controlului celor puternici și le vorbesc celor dispuși să citească. Și astăzi, în multe locuri din lume,

dictaturile, războaiele, catastrofele naturale și crizele economice restrâng dreptul la libera exprimare a opiniilor, accesul la literatură și la crearea ei. Cui îi place să citească trebuie să recunoască uneori că e un mare privilegiu să te poți bucura de lecturi în pace și libertate.

Dar, în vremurile noastre, în care valoarea individului se reduce treptat la cea a datelor pe care le generează și cu care este alimentat veșnicul flămând sistem mondial de prelucrare a informațiilor, hotărârea de a nu permite să fii mereu urmărit ce citești și ce gândești este o reală dovadă de înțelepciune. În schimb, trebuie să fim conștienți că un Kindle adună în timpul lecturii date despre utilizator. Dacă faptul că o perie de dinți este „inteligentă" și adună date despre folosirea ei, durata periajului și eficiența lui poate să ni se pară rezonabil, prin intermediul unui reader însă se scanează ce pasaje din carte sunt rapid parcurse și care sunt cele asupra cărora se zăbovește, care sunt cele sărite și unde se oprește lectura, ceea ce încalcă mult limitele unui studiu de piață. În 2013, Evgeny Morozov a publicat în *Frankfurter Allgemeinen Zeitung* un articol care a stârnit mult interes: „Pactul cu diavolul propus ultimativ de Amazon ar putea să arate astfel: clientul primește cadou un e-reader cu acces gratuit și instantaneu la toate cărțile din lume, cu o singură condiție – să își dea acordul ca toate lecturile lui să fie analizate și să i se trimită reclame corespunzătoare." Ideea că totul, până și organismul nostru, ar putea fi echipat cu un senzor

și conexiune la internet, ar putea permite în cele din urmă ca totul să fie comercializat, iar datele generate în timpul utilizării să poată fi vândute. În viitorul apropiat, când dispozitivele de lectură vor avea și recunoaștere facială și senzori biometrici, vor ști și ce efect are fiecare frază asupra sistemului nostru circulator. Vor ști ce ne amuză, ce ne irită și ce ne stârnește lacrimi. Așa cum scria Yuval Noah Harari în cartea lui vizionară *Homo Deus:* „Curând veți citi cărți care în același timp vă vor citi și ele pe voi." Cine dorește ca gândurile sale să rămână libere și să nu fie înghițite de un algoritm va rămâne fidel cărții tipărite, clasice. Nu ar fi exclus ca într-un viitor previzibil lectura cărților tipărite să devină un act de-a dreptul subversiv, un gest de rezistență împotriva supravegherii mașinilor, care curând ne vor cunoaște mai bine decât ne cunoaștem noi înșine. Lectura unei cărți tipărite este și va fi mereu un act personal și intim – și trebuie să nu uităm nicio clipă că avem dreptul fundamental la o viață personală și intimă.

Literatura susține în fiecare cititor conștiința unicității și a individualității sale, amintindu-i astfel că, pe lângă ființa socială, mai există și un eu sensibil. „Poți împărți sau împărtăși cu cineva nenumărate lucruri", scria Brodsky. „Un pat, o bucată de pâine, convingeri, o iubită, însă nu și un poem, să zicem, de Rainer Maria Rilke. Operele de artă, și în special operele literare, și absolut în special poeziile își abordează frontal cititorii, ca într-un *tête-à-tête*,

intrând cu ei într-un contact nemijlocit." Acest gen de atingere personală, directă, chiar dacă nu reprezintă o garanție, este totuși o apărare eficientă împotriva oricărei forme de sclavie. O altă laureată a Premiului Nobel, Doris Lessing, avea convingerea că oamenii care iubesc beletristica sunt imuni la îndoctrinare, cel puțin într-o parte a spiritului lor. Un practician al sensibilității estetice va fi întotdeauna mai puțin expus în fața refrenelor primitive și a incantațiilor ritmice, proprii oricărei forme de demagogie.

Există însă și motive foarte convingătoare și străine zonei politice de a prețui spațiul privat al cărților. Căci exteriorul lor nu trădează ce zone din interiorul lor ne vor fascina. Alberto Manguel povestește cum odată, în adolescență, era profund cufundat într-un articol de lexicon dedicat cauzelor și urmărilor gonoreei, când în cameră a apărut tatăl său: în primul moment a încremenit de frică, gândind că părintele lui va observa ce citea. Dar imediat și-a dat seama că „nimeni, nici măcar tata, aflat la doar câțiva pași, nu avea cum pătrunde în lumea lecturii mele, ca să constate ce porcării mă învăța acea carte și că doar mie îmi stătea în puteri să las pe cineva sa afle".

MAGIA BIBLIOTECILOR
ȘI BUCURIA TEZAURIZĂRII CĂRȚILOR

Fie vorba între noi: toate aceste motive raționale, obiective, onorabile și solide, care promit cunoștințe, experiență și bun-simț în schimbul lecturii, nu joacă niciun rol pentru un cititor împătimit. El este motivat de cu totul alte dorințe și, da, de cu totul alte vicii. Cititorul obișnuit, așa cum îl descrie Virginia Woolf în eseul ei cu același nume, se deosebește de cel profesionist, cum ar fi criticii, savanții sau editorii în primul și în primul rând prin faptul că citește pentru propria lui plăcere și nu neapărat pentru a transmite cunoștințe sau a corecta opinia altora. „Însă mai întâi de toate îl mână străduința instinctivă de a alcătui, singur, un tot unitar din ce-i cade întâmplător în mână."

Iată una dintre cauzele impulsului cât se poate de lăudabil nu numai de a citi cărți, ci și de a le avea – de

preferință în număr cât mai mare. „Biblioteca te apără de ostilitatea lumii exterioare. Ea atenuează zgomotul, domolește frigul care domnește «afară» și inspiră și un sentiment de atotputernicie", se avântă Jacques Bonnet în ghidul său consacrat bibliomaniei, intitulat în versiunea germană *Meine vielseitigen Geliebten*[1]. În ce îl privește, biblioteca ideală ar fi „un concentrat de spațiu și timp" în care noi, „dincolo de simpla prezență a cărții, trăim alături de tot ceea ce are ea să ne spună în general despre ce înseamnă să fii om". Și este divin să poți, în doar câteva secunde, să te transpui din propria ta bibliotecă reală spre altele, născocite, și apoi să revii în lumea ta. Iar Doris Lessing amintește că biblioteca publică este „cea mai democratică instituție din lume". „Ceea ce descoperim în ea a învins și dictatori, și tirani: demagogii îi pot urmări pe scriitori și le pot ordona de mii de ori ce să scrie, însă ce a fost scris nu poate fi făcut să dispară, indiferent de cât s-ar strădui."

Biblioteca, în postura de rezumat al realității, de „maelstrom" care „înghite tot ceea ce ni se întâmplă", este o plăcere tot mai mult dată uitării, care însă îi animă pe colecționari ca Jacques Bonnet. Umberto Eco, unul dintre cei mai amuzanți și mai pasionați bibliofili ai vremurilor noastre, care avea o bibliotecă uriașă, neprețuită, își privea

---

[1] *Iubitele mele cu multe file/fețe* (n. tr.).

cărțile ca pe o asigurare de viață, ca pe o mică anticipare a nemuririi. „Știm că noi, cei care viețuim astăzi, ne amintim de trăirile celor care au viețuit înaintea noastră, iar alții, care ne vor urma, își vor aminti de trăirile noastre."

Winston Churchill prețuia bibliotecile pentru că sunt capabile să alunge unele idei fanteziste. Dar și proprietarii de cărți au vanitatea lor, pe lângă multă mulțumire de sine. O singură zi petrecută în bibliotecă este însă în măsură să alunge orice urmă de asemenea satisfacții: „Când cotrobăi și scoți din rafturi carte cu carte și contempli comoara nesecată și infinit diversă de cunoaștere și de înțelepciune adunată și păstrată de omenire, orice urmă de mândrie, fie și în forma ei cea mai nevinovată, lasă imediat loc unui sentiment de venerație, însoțit și de o undă de regret."

Însă cea mai mare încântare o oferă cei patru pereți plini cu rafturi de cărți ale tale și numai ale tale, chiar dacă bibliotecile dispar rând pe rând, în urma creșterii abrupte a prețului chiriilor din orașe. Alberto Manguel spune în *Istoria lecturii:* „De fiecare dată când mă despart de o carte, după câteva zile constat că tocmai de ea am nevoie, ca de aer. Sau: nu cunosc nicio carte (sau foarte, foarte puține) în care să nu existe măcar o frază demnă de interes. Sau: mi-am cumpărat-o dintr-un motiv anume, iar acel motiv se poate dovedi valabil și pe viitor. Și, cu toate astea, știu: motivul esențial pentru care nu pot renunța la această masă tot mai mare de cărți este un soi de lăcomie nestăvilită. Mă desfată priveliștea

rafturilor mele doldora de cărți pe care le știu bine, pe toate, aproape pe toate. Mă încântă gândul că sunt înconjurat de un soi de registru de inventar al propriei mele vieți, de o anticipație a viitorului."

Cărțile sunt veșnic tinere. Cele mai multe au fost scrise înainte să ne naștem, iar multe vor fi citite și după ce vom muri. În același timp, cărțile pe care le lăsăm să ne pătrundă în minte, în inimă și în viață reprezintă un gen de memorie externă, o biobibliografie a propriei noastre vieți.
Cărțile semnifică timp, timpul apariției lor, al lecturii noastre și, deoarece prin prezența lor ne amintesc de prilejul cu care au fost cumpărate sau primite în dar, citite și recitite, de ocaziile în care ne-au trecut iarăși prin mâini, fie la o mutare, fie la începutul unui nou episod de viață, ele reflectă și scurgerea propriului nostru timp.

Dacă Borges ar mai trăi, povestirile lui fantastice s-ar petrece probabil într-un nor de date, și nu într-o bibliotecă. Dar mai avem nevoie de biblioteci și în epoca internetului, iar asta o demonstrează nu doar excepționala bibliotecă de la Aarhus, în Danemarca, un adevărat centru comunitar în care lectura este doar una dintre multele posibilități oferite de petrecere a timpului. Însă, absolut indiferent dacă te duci acolo să-ți prelungești pașaportul, în biroul special deschis, să bei o cafea sau un ceai ori să-ți scoți copiii la joacă, toate cărțile răspândesc în acel loc radiația lor pozitivă, aptă să inspire încredere. Și Cicero era de părere că o încăpere fără cărți este ca un trup fără

suflet. Faptul poate fi confirmat și de designeri de interioare ca americanul Kinsey Marable, care obține un profit considerabil de pe urma conceptului de bibliotecă privată, pe care o creează pentru clientela bogată: „Oamenii nu au timp să găsească cinci sute ori o mie de volume alese pentru colecția lor. Dacă au câștigat suficienți bani ca să-și permită o asemenea colecție, nu mai au răgazul să și-o alcătuiască singuri."

Am putea să ne întrebăm la ce bun să ne mai compunem o bibliotecă, acum, când toate informațiile despre lume au fost adunate pe internet și pe deasupra sunt continuu actualizate. Însă această sursă de informații aproape nelimitată pur și simplu nu exercită asupra omului de carte aceeași magie ca o bibliotecă. Jacques Bonnet mărturisește: „Stau în fața computerului care îmi asigură accesul la orice informație posibilă. Mai mult decât înainte, sunt stăpân peste timp și peste spațiu, însă din toată povestea lipsește scânteia divină. Poate nu-i decât o problemă senzorială: implicate sunt doar vârfurile degetelor."

UN VADEMECUM ÎMPOTRIVA SINGURĂTĂȚII

Contopit cu lumea și totuși pe cont propriu: aceasta este trăirea primordială a cititorului, starea de care îi este mereu dor cititorului pasionat și chiar și-o dorește cu patimă. De aceea lecturile din copilărie sunt determinante pentru cel ce va deveni mai târziu un cititor. Cine nu a trecut, copil fiind, prin descoperirea stării de grație a cufundării în paginile unei cărți nici nu îi va simți lipsa mai târziu, așa cum nici copilul care a fost un șoarece de bibliotecă nu va simți lipsa unui puzzle cu o mie de piese.

Nu am nimic împotriva lucrărilor de bricolaj și a programelor de antrenare a creierului, însă cartea poate construi mult mai mult. Lectura este îndreptarul perfect împotriva singurătății. Propoziția *booklovers never go to bed alone*[1] ne

---

[1] Iubitorii de carte nu se culcă niciodată singuri (n. tr.).

dezvăluie jucăuș că romanele sunt cea mai bună companie – și asta la orice vârstă. Cine citește nu este singur – și nici nu se teme de singurătate.

Am crescut singură la părinți, într-o comunitate de fermieri din ținutul Münsterului, unde în vecinătate existau puțini copii de vârsta mea. Nu am să uit niciodată cât de mândră m-am simțit odată, când eram prin clasa a doua sau a treia, să fiu invitată la o după-amiază de jocuri, iar când la o tură de *Trivial Pursuit* s-a pus întrebarea cine a scris *Coliba unchiului Tom* să răspund, ca din pușcă, „Harriet Beecher Stowe". Din păcate, cunoștințele mele nu au impresionat pe nimeni în afară de mine, iar de invitat nu am mai fost invitată a doua oară. În schimb nu m-am simțit niciodată singură, până în adolescență. Prietenii mei adevărați erau Pippi Șosețica, mica Alice, doctorul Dolittle și Tom Sawyer, Oliver Twist și Remi (dintr-un roman din păcate mai puțin cunoscut aici al lui Hector Malot, *Singur pe lume*), Mio și măgărușul Grisella, Toby Tatze, Petra Possierlich, islandezul Nonni și Winnie-the-Pooh, iar de Winnetou am fost îndrăgostită în secret multă vreme, și cum nu mă dădeam în vânt să alerg toată ziua, aveam la dispoziție o întreagă herghelie de cai imaginari, de la Flicka și Iltschi până la Fury, pe spinarea cărora străbăteam în galop nebun orice distanță. Prietenii mei din cărți erau oricând dispuși să-mi stea alături, țineau la mine necondiționat și nu întrebau dacă sunt sportivă sau zveltă, dacă port pantofii potriviți sau dacă trec toate

probele de curaj. Pentru că ei îmi dădeau mult curaj, prietenii și prietenele mele de încredere, ca Rote Zora, Momo, Ronia, the Robber's Daughter ori Karana (din *Island of the Blue Dolphins* de Scott O'Dell). Când am văzut prima oară filmul clasic *Prietenul meu, Harvey* cu James Stewart, nici nu am înțeles de ce era atât de special un prieten invizibil – oare aveam cu toții prieteni invizibili? Astăzi, când am și eu copii cu fantezie debordantă, mă bucur alături de ei de sora lui Charlies, Lola, care are și ea un prieten secret invizibil, care pe deasupra mai răspunde și la frumosul nume de „Søren Lorentzen", și trag cu urechea zâmbind la conversațiile cu prieteni pe care doar ei îi văd.

Nu este însă vorba doar despre personaje care ne însoțesc și ne protejează, ci și de idei, ținte, vremuri și destinații. Cărțile permit călătorii în timp și în spațiu fără ca măcar să fie nevoie să-ți părăsești căminul, patul sau fotoliul de lectură (vom ajunge și la chestiunea locului ideal pentru citit). Karl May a dovedit că nici măcar autorul nu trebuie să fi fost peste tot unde te poartă romanele sale – vizite ce nu-i rămân de făcut decât cititorului. Indiferent dacă explorăm Kenya alături de Tania Blixen Kenia, călătorim prin Patagonia împreună cu Bruce Chatwin, escaladăm K2 cu Reinhold Messner sau eșuăm cu Raoul Schrott pe insula Tristan da Cunha – mai ieftin și mai sigur decât citind nu se poate trece prin nicio aventură. Dar lectura nu face de multe ori decât să trezească, în loc să stingă dorul de ducă,

ceea ce ține de riscurile și de efectele secundare pe care prezentul ghid de utilizare nu poate decât să le prezinte cu entuziasm. De când se știe, emigranții, aventurierii și alte categorii de călători au fost stimulați să pornească la drum de povestirile și descrierile unor țărmuri îndepărtate – sau de ultimele pete albe de pe hărți – într-un chip atât de fermecător, încât au fost irezistibil atrași de ideea că ar putea să își petreacă în asemenea locuri o veșnicie. Dorința mea de a nu merge la un internat german, ci la unul din Anglia, se datorează lui Lewis Carroll, Kenneth Graham și C.S. Lewis, Agathei Christie și lui Arthur Conan Doyle, dar în primul rând lui Charles Dickens. Cum fiecare cititor dă un sens propriu lecturilor sale, în ce mă privește, Oliver Twist este cel dintâi din seria mea de promotori de insule. În pofida sau tocmai datorită scenei memorabile în care flămândul Oliver îl imploră pe domnul Bumble, intendentul nemilos al căminului de copii, să îi dea o a doua porție de *gruel,* fiertură de ovăz, *porridge* a rămas pentru mine ceva sfânt. În schimb, Enid Blyton și-a păstrat nevinovăția, pentru că tata a considerat că seria lui *The Twins at St Clare's* este o „mizerie" și mi-a interzis-o. Faptul că mă simt și astăzi ca acasă în Marea Britanie, că felul în care cerul apasă asupra ei îmi este tot atât de familiar și de drag ca discuțiile despre vreme – surogate pentru strângerile de mână și pusi-pusi (trebuie să citiți minunatul studiu *Watching the English* al lui Kate Fox) – se leagă

tot atât de mult de lecturi cât de anii mei de școală și de studiu. Identificarea mea cu țara și cu oamenii ei, cu particularitățile și cu excentricitățile lor, o datorez la fel de mult romanelor *Tom Jones* de Fielding și *La răscruce de vânturi* de Emily Brontë, *Doamna Dalloway* de Virginia Woolf și inimitabilului Jeeves al lui Wodehouse, la fel și cărților lui Zadie Smith, A.L. Kennedy, Anthony Trollope și Anthony Powell, Evelyn Waugh și Nancy Mitford, ale celor doi Amis, tatăl și fiul, John Burnside, Julian Barnes, Ian McEwan și Edward St. Aubyn. Așa cum Alan Bennett, cel care nu poate lipsi din această serie, o roagă pe „cititoarea sa suverană" să constate că: „Nu ne transpunem viața în cărți. O descoperim în ele."

În copilărie, din pricina preocupării mele preferate, mulți mă numeau „vierme de carte" sau „șoarece de bibliotecă"; titlu onorific pentru un bibliofil, în care plutește și un strop de condescendență, deoarece viermii și șoarecii, după cum se știe, nu sunt deloc mofturoși, ci înfulecă tot ce le iese în cale. „Șobolan cititor", așa cum erau porecliți „împătimiții cărților" (încă un compliment cu două tăișuri!) până în secolul al XIX-lea, îmi place mai mult. Explicația că numele acesta ar proveni din realitatea că mulți cititori se apropie atât de mult de textul tipărit – de altfel, majoritatea suntem miopi –, încât s-ar zice că îl devorează, nu este decât o teorie avansată de Wikipedia. Sigur este că larvele unor anumite specii de gândaci rozători sunt într-adevăr denumite viermi de carte. Însă,

oricum am învârti-o și am suci-o, etichetările „șoarece de bibliotecă" și „vierme de carte" trezesc în mine până astăzi un amestec de mândrie și repulsie, pe care nu au reușit să mi-l alunge nici *Omida mâncăcioasă* a lui Eric Carle[1], nici seria de povestiri a carului de la operă[2].

---

[1] https://www.amazon.de/kleine-Raupe-Nimmersatt-Eric-Carle/dp/3836940345 (n. tr.).

[2] http://www.klassikakzente.de/der-holzwurm-der-oper-erzaehlt/home (n. tr.).

LECTURA, CA SPRIJIN PENTRU SUPRAVIEȚUIRE

Dacă nu avea Biblia, ar fi rămas Robinson Crusoe întreg la minte după aproape treizeci de ani petrecuți pe insula lui? Un fapt cert este că Șeherezada și-a salvat viața și a mai salvat și multe alte fecioare din împărăția sultanului Șahriar grație darului ei de a povesti fermecător, la fel cum Marcel Reich-Ranicki, după fuga lui din ghetoul de la Varșovia împreună cu soția, Tosia, i-a răsplătit pe cei care i-au ascuns, perechea Bolek și Genia, repovestindu-le mari opere literare noaptea, printre nenumărate țigări răsucite cu mâna. După ce se lăsa întunericul, îi distra pe binefăcătorii lor, alungând în același timp amintirile, teama și foamea. Cu cât le plăceau celor doi salvatori mai mult poveștile, „cu atât eram recompensați mai bine: cu o bucată de pâine și câțiva morcovi". În acea bucătărie posomorâtă, „le ofeream ascultătorilor mei recunoscători versiuni prescurtate, adaptate fără niciun scrupul

pentru a obține efecte comice și de tensiune maxime, ale unor romane și nuvele, drame și opere". Acest critic înnăscut a parcurs întregul canon al literaturii germane, de la *Suferințele tânărului Werther, Wilhelm Tell* și *Ulciorul sfărâmat*, trecând prin *Effi Briest* și *Doamna Jenny Treibel* și până la *Prințul de Homburg* și *Intrigă și iubire*. În amintirile sale, *Viața mea*, scria următoarele: „Am avut ocazia să mă conving ce figuri literare și motive aveau efect asupra oamenilor simpli. Lui Bolek și Geniei le era indiferent de la cine provenea istoria bătrânului rege care a hotărât să-și împartă regatul celor trei fiice. De Shakespeare nu auziseră niciodată. Însă de regele Lear le era milă."

Și Ruth Klüger a descris în *Weiter leben*[1] cât de mult a susținut-o lectura în perioada cât s-a aflat la Theresienstadt și în alte lagăre. Literatura, și în special ritmul poemelor știute de ea pe dinafară, pe care le repeta mereu în minte, i-au asigurat un suport interior și șansa unui refugiu spiritual. Iar Jorge Semprún relata că în după-amiezile de duminică din lagărul de concentrare de la Buchenwald se discuta literatură, pentru a ieși din muțenia impusă și pentru a înfrunta cenușiul cu o formă de demnitate.

Însă Jean Améry, în eseul său „La limitele spiritului", pune pe seama literaturii incapacitatea de a reflecta cum se cuvine ororile lagărului de concentrare sau de a

[1] *Trăind mai departe*, titlul în engleză: *Still Alive* (n. tr.).

transcende o realitate atât de crudă. Dar asta nu îl descumpănește pe Améry așa cum a fost, un cititor pătimaș; mai târziu a mărturisit: „Lumea subiectivă a oricărui cititor este populată: nu numai de persoane reale, cu care a făcut cunoștință în viață, dar și de creaturi literare." Și recunoștea sincer că multe figuri din romane prezentau în ce-l privește „un grad de realitate considerabil mai înalt" decât unele persoane cu adevărat reale.

Literatura, la rândul ei, este plină de pasaje în care poveștile sunt spuse ca o amânare sau ca un descântec împotriva morții, în care oamenii își împărtășesc viața. Însă literatura este capabilă de minuni și în contexte mai puțin amenințătoare. Cu prilejul unei mutări a trebuit să fac, cu inima grea, o selecție prin cărțile mele și, cum nu mai știam cui să le dau, o cunoștință m-a sfătuit să le donez unei clinici universitare. Așa am făcut, iar când, nici o săptămână mai târziu, m-am dus cu un al doilea transport de lăzi pline de cărți, conținutul celui dintâi deja dispăruse de pe rafturi. Pentru că inima omului „se umple de căldură, atunci când povestește", așa cum spune Herbert Grönemeyer, o istorie bună, fie ea citită de tine sau de altcineva, cu voce tare, rămâne unul dintre cele mai frumoase, mai vindecătoare și mai mângâietoare daruri care există. Nu demult, copiii noștri stăteau alături pe canapea, iar cel mare, care abia împlinise cinci ani, se prefăcea că-i citește surorii sale mai mici dintr-o carte. Era *Regele tuturor sălbăticiunilor* de Maurice Sendak, pe care o

răsfoisem și o citisem de atâtea ori împreună, încât o știa practic pe dinafară. Sora lui stătea lipită de el și asculta pătrunsă. Însă când presupusul cititor a făcut totuși o greșeală, l-a corectat triumfător: „Miroase a mâncare bună, de aceea nu-l mai interesează pe Max să fie rege, și nu că ar fi obosit!“

II

CUM SĂ CITIM?

CÂND, UNDE, CÂT DE DES – ȘI CÂND E CAZUL SĂ ÎNCETĂM

„De unde găsesc așa de mult timp cât să nu citesc așa de mult?“

KARL KRAUS

LECTURI CU VOCE TARE, LECTURI ÎN GÂND

După ce am trecut în revistă multele efecte pozitive ale lecturii, trebuie să recunoaștem că oamenii care stau mereu cu nasul în carte nu se califică automat la statutul de contemporani plăcuți, chiar dacă, atunci când își practică hobby-ul, nu fac nici zgomot, nici murdărie și nici cheltuială. Cine citește tot timpul, adică se lasă în seama lecturii de-a dreptul ostentativ, va fi ușor considerat de cei din jur... de pe altă lume, să zicem. Iar cine preferă compania personajelor născocite companiei celor din familie nu se va bucura neapărat de admirația lor. La fel ca ziarul, cu aripile lui larg întinse în spatele cărora te poți minunat camufla, și cartea deschisă reprezintă un fel de scut în calea întrebărilor, a solicitărilor sau a discuțiilor domestice.

Încă din copilărie, aveam mereu o carte cu mine, care mă însoțea la micul dejun, în autobuzul școlii, la prânz, în cada de baie și în pat.

Johann Scheerer povestește în cartea sa *Wir sind dann wohl die Angehörigen*[1] cât de tare a suferit, copil fiind, din cauză că tatăl său, Jan Philipp Reemtsma, „se cufunda într-o carte, de cum se ivea prilejul". Tatăl lui avea mereu o carte la îndemână – chiar și când erau în vacanța de schi și urcau cu telecabina, scotea din buzunarul de la piept o broșură de reclamă și se punea pe citit, în loc să stea de vorbă cu fiul său sau cel puțin să admire panorama munților. Nu scăpa niciun prilej să-și convingă fiul de necesitatea de a citi: „Johann, te rog să ții seama: ia întotdeauna, și peste tot, o carte cu tine. Așa ești ferit de orice întâmplare. Imposibil să te plictisești vreodată." Și fiul său ce spunea? „Sigur că citeam. Uneori de bucurie, alteori silit. Însă am început și să simt rivalitatea cărților. Ce ar fi trebuit să ofer pentru ca tata să mă prefere pe mine, înaintea lor?"

Bineînțeles, Jan Philipp Reemtsma are dreptate: cu o carte în geantă, ești pregătit pentru orice situație, indiferent de cât de dură ar fi, pe care oricum nu o poți influența. Trenul poate rămâne ore întregi încremenit pe șine, avionul poate întârzia din cauza furtunii, mașina poate sta la nesfârșit în ambuteiaj – și atunci numai o carte te poate salva. Unul dintre prietenii mei, întotdeauna de o punctualitate impecabilă, s-a îndrăgostit cu mulți ani în

---

[1] Înseamnă că noi suntem rudele (Istoria unei răpiri) (n. tr.).

urmă de o persoană notorie pentru întârzierile sale. Au apărut inevitabil certuri, pentru că ea era departe să fie gata de drum când el o aştepta încordat, bătând din degete și lustruindu-și pantofii. Și într-o bună zi a cedat, când a priceput că niciodată nu vor avea aceeași percepție asupra timpului, că lui nu-i rămânea decât să fie ori un veșnic și punctual solitar, ori veșnic să întârzie mai mult decât ea. Așa i-a venit ideea că numai cărțile îl pot salva, cărțile în format de buzunar, pe care să le aibă întotdeauna cu el. Când l-am cunoscut, era căsătorit de mulți ani cu acea femeie și mărturisea că secretul căsniciei lor fericite era mulțimea de volume citite în lungile lui așteptări, devenind astfel un soț mai bun, oferindu-și neprețuite daruri și ani buni de fericire a lecturii.

Majoritatea cititorilor consideră importante ritualurile. Aproape toți asociem cărțile cu anumite situații, locuri și momente, motiv pentru care întotdeauna stabilim legătura între volumul citit și contextul în care ne-am bucurat de el prima dată. Cu mult înainte ca lectura să devină o chestiune particulară, un *tête-à-tête* între operă și cititor, era numai un eveniment colectiv, consumat cu voce tare. Acolo unde se citea nu domnea liniștea pe care o asociem astăzi cu bibliotecile, ci un murmur permanent, produs de rostirea textelor. Forma sonoră făcea parte din conversația dintre carte și cititor, așa cum lectura nu se făcea doar cu privirea, ci cu întregul corp. Augustin, sub influența lui Aristotel, era de părere că literele fuseseră

inventate „ca să putem vorbi și cu cei care nu sunt de față". Și din acest motiv, până în secolul al XVI-lea, scriitorii erau convinși că publicul va recepta textul lor în primul rând auditiv. În Evul Mediu, panglicarii și trubadurii dădeau reprezentații la curți și mănăstiri, la sărbători și în târguri, făcându-i pe toți părtași la sclipirile spiritului. Astfel, ascultătorii trăiau și erau implicați în text, având și prilejul să constate că acele povești despre întâmplări și personaje adevărate și născocite nu numai că dobândeau o formă în imaginația lor, ci și o realitate fizică, plăsmuită din sunete. În vremurile în care textele scrise aveau o răspândire la fel de redusă ca puterea de a le descifra fluent, acele spectacole ale scrierilor aveau o enormă valoare și, cum evenimentul nu putea fi repetat după bunul plac, era esențial să fie ascultat cu toată atenția.

Majoritatea cititorilor de astăzi iau un prim contact cu textele exact în același mod: ascultă, în timp ce le este citit fie de părinți, fie de rude, fie se bucură de o carte audio. Sunetul a fost și a rămas unul dintre cele mai sigure criterii de evaluare a celor scrise. Nu degeaba obișnuiesc mulți autori să-și citească manuscrisul cu voce tare, în vreme ce lucrează: dacă se întâmplă să se poticnească, sensul sau ritmul frazei nu este limpede, e cel mai bun indiciu că textul mai trebuie lucrat.

Lectura cu voce tare presupune însă și devoțiune, fiind de fapt un gest de iubire. Joacă un rol principal în dezvoltarea vorbirii, dar și în stabilirea legăturilor emoționale cu

copilul, așa cum arată un studiu al fundației Lesen, din 2017: chiar și când copilul încă nu înțelege textul, pricepe foarte bine dăruirea și protecția cuprinse în gestul citirii cu voce tare. Cu cât mai mult li se citește copiilor (începând și continuând zilnic de preferință încă din primul an de viață), cu atât mai mult cresc și șansele lor de a deveni mai târziu cititori. Generația babyboomerilor este cea dintâi care a beneficiat masiv de acest tratament, din partea părinților, în perioada postbelică – urmată de alte și alte generații. Așa se pot explica în parte și creșterile substanțiale ale pieței audio, din dorința copilului care a îndrăgit un ritual să se bucure de el și mai departe.

ANALOG ORI DIGITAL?

Nu este hotărâtor, în cele din urmă, dacă citim în șoaptă sau cu voce tare, dar acum se pune întrebarea: analog sau digital. Iar răspunsul este cât se poate de limpede și de clar. Știința confirmă ceea ce tot mai mulți cititori au stabilit și singuri, pe cale empirică: și anume că un text parcurs dintr-o carte tipărită este mult mai bine înțeles și rămâne mult mai mult în memorie decât textele obținute prin câteva clicuri și apoi șterse. O prietenă, librar de meserie, îmi povestea clătinând din cap despre clienții care intră la ea în librărie și-i povestesc cu mândrie că sunt cititori de forță – „câte un e-book pe săptămână". Dar dacă îi întrebi care e ultima carte pe care au citit-o și ce anume le-a plăcut în ea, de regulă nu sunt în stare să răspundă înainte de a-și deschide aparatul, să îl consulte. De unde se vede că devorarea unor cărți tipărite se deosebește de consumul de e-books la fel cum se deosebește

antricotul de un hamburger „take away" sau pâinea cu unt de hârtia comestibilă. Şi asta are de-a face în primul rând cu faptul că, nu de la descoperirea tiparului, ci de-abia de la înregistrarea primelor e-books, toți cititorii parcurg cu adevărat aceeași carte. Pentru că cel care pune mâna pe o carte citește de fiecare dată o anume ediție, un anume exemplar, devenit unic prin lectura lui sau a fostului proprietar: copertele se tocesc puțin, la fel și paginile pe marginea cărora pot apărea notițe sau sublinieri în text. Cartea mai păstrează însă și amintiri, când și de unde am cumpărat-o, când și unde am citit-o, în ce călătorii ne-a însoțit, în ce societate ne-am bucurat de ea, cine ne-a recomandat-o sau cine ne-a împrumutat-o. Orice cititor are în bibliotecă volume care ascund momente importante din trecutul lui, ca într-o capsulă a timpului. Pe cărțile electronice nu poți aplica o asemenea amprentă personală, ci rămân aseptice și în bună măsură impersonale. Nu le poți face teanc, nu le poți ordona și selecta, ci doar le poți arhiva ori șterge. Într-o carte electronică nu poți presa flori, nici nu poți păstra scrisori. Şi nici nu poți așeza cu grijă în bibliotecă un volum zdrențuit de atâta lectură, bine protejat de celelalte din jur. Desigur, poți împrumuta sau poți dărui o carte electronică, însă oarecum virtual, fără cine știe ce legătură personală, iar un fișier de date făcut cadou dispare repede și din memoria celui care l-a primit. O carte care ne însoțește o viață, care ne veghează somnul de pe noptieră, care ascultă de pe

raftul ei tot soiul de conversații importante sau pline de banalități, care trece prin împachetat-despachetat la fiecare mutare este un companion mai demn de încredere decât unul care nici nu apare dacă-i lipsește curentul și depinde de vigoarea bateriei sau de spațiul pe disc.

Lingvista Naomi S. Baron a apelat pentru cartea ei *Words onscreen: The Fate of Reading in a Digital World*[1] la un studiu pe scară largă desfășurat în rândul unor studenți din Statele Unite, Japonia, Germania și Slovacia. Li s-a cerut să aleagă între text tipărit, smartphone, laptop, reader sau desktop și într-o proporție copleșitoare de 92% au indicat că hârtia tipărită le permite cea mai bună concentrare și memorare a conținutului, toate celelalte forme având un efect redus, comparabil între ele.

La întrebarea ce fac dacă se află prima oară în vizită la un nou partener și sunt lăsați singuri pentru scurt timp, mai bine de o treime dintre cei chestionați au răspuns că s-ar uita pe rafturile de cărți (considerate un element esențial din orice salon sau orice locuință de peste 60% dintre cei întrebați într-un alt sondaj). Mai puțin de 10% s-au interesat de colecția de discuri sau de aparatura tehnică. Iar la întrebarea cu ce anume obiect considerat de ei caracteristic și-ar face un portret, cartea s-a plasat, cu 64%, înaintea animalului de casă fotogenic, cu 47%. La întrebarea

---

[1] *Cuvinte pe ecran: soarta lecturii într-o lume digitală* (n. tr.).

care ar fi locul preferat unde să întâlnească un nou partener, librăria a obținut 33%, situându-se deasupra restaurantului sau barului (28%). De altfel, Frank Sinatra jr. a evocat această împrejurare într-unul dintre cele mai frumoase *lovesongs* ale sale: în „The People That You Never Get to Love[1]" este vorba despre un schimb de priviri dintr-o librărie – și încântătoarea viziune a ceea ce ar fi putut să fie după acel moment efemer.

Și statisticile de consum arată că e-books nu au ajuns să ocupe rapid poziții de forță, așa cum s-a crezut la apariția lor. Potrivit datelor publicate de Asociația editorilor germani în 2017, după o creștere în primii ani de existență și scăderea drastică ce a urmat, cartea electronică a rămas începând din 2010 la un nivel stabil de 4,6% din producția totală de carte. Astfel, ne situăm la același nivel cu Italia și puțin deasupra Franței și Spaniei. În Marea Britanie, cota care revine cărții electronice se ridică la 11,5%, cea mai înaltă din UE; în Statele Unite este de 20%, fiind însă mult mai coborâtă decât în urmă cu doi sau trei ani. Nu numai cifra de afaceri, și vânzările au stagnat. În 2016, 3,8 milioane de germani au cumpărat e-books, cu puțin peste 5% din populație. Spre comparație: 9,25 milioane de oameni folosesc zilnic (!) cartea în format clasic. În vreme ce cumpărătorii de carte tipărită procedează

[1] „Oamenii pe care nu ajungi niciodată să-i iubești" (n. tr.).

deliberat când își aleg lecturile, lăsându-se influențați de aspectul copertei, de senzația tactilă și olfactivă, și se bucură de aceste impresii senzoriale în timp ce fac alegerea, cumpărătorii de cărți electronice sunt mai degrabă experimentali și nu descarcă doar unul, ci adesea mai multe titluri deodată.

LECTURA LA LOCUL POTRIVIT ȘI LA TIMPUL POTRIVIT

„Mare atenție: există foarte puține situații în viață în care nu poți, nu ai putea și nu ar trebui să citești..."

KURT TUCHOLSKY

Printre cele mai îndrăgite amintiri din copilărie ale multor cititori se numără lectura sub pătură. Părinții își imaginau că tragi un pui de somn binefăcător, iar tu, cu respirația tăiată la propriu, din cauza lipsei cronice de oxigen de sub pătură, parcurgeai febril pagină după pagină. Practic nu există un clișeu al copilăriei care să reziste cu mai multă încăpățânare decât cel al lecturii din toiul nopții, cu plapuma-n cap. Nimeni nu-și amintește de bateriile de lanternă consumate, de lipsa de aer și de valurile de căldură, ci doar de sentimentul de fericire absolută care se instalează când te bagi sub pătură cu o carte pe cinste.

Lectura nocturnă clandestină din copilărie este un act magic. Cât timp citești, nu ți se poate întâmpla nimic, monștrii stau la locul lor, păianjenul nu coboară pe firul lui de mătase – puține lucruri m-au șocat când eram mică mai mult decât statistica despre cei trei sau patru păianjeni înghițiți de orice om în somn, de-a lungul vieții – și grija temelor nefăcute pare un fleac față de aventurile ascunse în paginile din cărți.

Patul rămâne locul preferat de lectură, sigur și retras, iar apropierea lui de somn și de vis nu face niciun rău cititului.

Se pune în mod absolut problema poziției ideale: să stai mai bine pe burtă, sprijinit în coate, privind spre carte de sus, sau întins cuminte și bun, pe spate, cu capul pe pernă și volumul sprijinit pe piept, exact ca Eleanor de Aquitania pe capacul sarcofagului ei? Replica din piatră a reginei stinse din viață în 1204, renumită pentru educația și înțelepciunea ei, ține cu ambele mâini o carte deschisă.

Combinația dintre pat și carte este un fel de cămin care poate fi recreat mereu, în locuri străine sau familiare. Însă nu orice carte se pretează la fel de bine să fie citită în pat. Romanele polițiste și poveștile horror reprezintă pentru mulți mijlocul ideal de a adormi, pe când eseurile contemplative sau tratatele filozofice se consumă mai bine la lumina zilei. Tucholsky recomanda ca în pat să se consume doar „lecturi ușoare și amuzante sau captivante și liniștitoare, în schimb trebuie evitate cele foarte complicate, științifice și frivole, de dificultate medie și toate celelalte

asemenea alte genuri". Scriitorul englez W.H. Auden era de părere că o carte trebuie să fie pe cât posibil în contrast cu locul în care este citită. Alberto Manguel se arată de acord: „Sunt cărți pe care le citesc în fotoliu și cărți pe care le citesc la masa de lucru, cărți pentru metrou, pentru tramvai și autobuz." Și mai există și acel spațiu liniștit și retras pentru lecturi netulburate, ridicat în slăvi și de James Joyce în *Ulise*. Leopold Bloom mergea cu ziarul la subsuoară, la closetul din grădină. Se punea pe „scaunul găurit" și „citea liniștit, mai ținându-se încă, întâi prima coloană, apoi începând să-și dea drumul trecea la cea de-a doua."[1] Umberto Eco adaugă: „Ritmul lecturii îl urmează pe cel al trupului, ritmul trupului îl urmează pe cel al lecturii. Nu citim doar cu capul, ci cu întregul corp, de aceea suntem în stare să plângem sau să râdem, iar când ajungem la ceva înspăimântător, ni se face părul măciucă." De aceea le recomandă celor pe care lectura îi mai sperie puțin un loc ideal pentru debutul unei cariere de cititor din obișnuință: „Puteți fără grijă să începeți să citiți cărți la toaletă. Veți descoperi că și voi aveți un suflet."

Dilema despre cât de bine sau de discret luminat trebuie să fie un loc de lectură este de multe ori hotărâtoare în favoarea sau împotriva unui spațiu pentru citit. Nu toată lumea se simte bine dacă citește sub cerul liber și în

[1] În traducerea lui Mircea Ivănescu (n. tr.).

soarele nemilos, pe terase fierbinți, în grădini sau pe plaje. Tatălui meu nu-i plăceau vacanțele în ținuturile sudice, pentru că era foarte deranjat de albul crud al hârtiei luminate de soare și de ușoara transpirație a mâinii cu care ținea cartea, ca să nu mai vorbim despre frunte, toate acestea răpindu-i mult din plăcerea de a citi. ◆ Atunci zâmbeam cu indiferență la asemenea idiosincrazii, dar astăzi am ajuns să îl înțeleg și întotdeauna îmi caut un colțișor umbrit ca să pot răsfoi în voie. Minunat este cititul

cocoțat în copaci, nu numai la Italo Calvino. Printre cele mai frumoase amintiri ale mele din copilărie este să stau cu o carte în mână pe o ramură groasă, înconjurată de

foşnetul frunzelor, mâncând pere, cireşe sau prune fără ca măcar să fie nevoie să întind mâna după ele. Însă şi o cămăruţă dintr-un turn mi-o pot imagina ca spaţiu ideal de lectură. Să reconstruieşti şi fizic o perspectivă schimbată respectă o anumită logică interioară.

Importantă pentru lectură este izolarea, retragerea din lume, cu toată agitaţia şi pretenţiile ei: revendicarea de a purta veşminte în bună ordine, de a întâmpina oaspeţi, aşteptarea de a face conversaţie aleasă, pe înţelesul tuturor

small talk, de a îndeplini toate corvezile zilnice. Cel care se retrage în pat semnalează că este *incommunicado,* că nu vrea să fie deranjat. Patul este un spaţiu al dăruirii şi

al datoriei, spațiul iubirii și al morții, popas pentru copii, bătrâni și bolnavi. Cel care citește în pat de regulă o face pentru că îi place, și nu doar pentru cinci sau zece minute. Lecturile în pat sunt destinate celor care transformă cititul în maraton – sau, în orice caz, până când Morfeu le ia cartea din mână.

În ciuda comodității lui fermecătoare, patul nu a obținut decât poziția secundă într-un clasament al locurilor preferate de lectură dintr-un sondaj de opinie lansat de Asociația editorilor germani în cadrul campaniei „Vorsicht Buch!"[1]. Pe locul de frunte tronează fotoliul de lectură, respectiv canapeaua, apoi patul, grădina/balconul/parcul, trenul/metroul, tramvaiul și avionul. Cada de baie a luat fața cu 1% acelui locșor liniștit în care și regele merge pe jos.

Poate să pară ciudat, însă librăria nu apare niciodată pe lista spațiilor de lectură preferate, cu toate că tocmai acolo forfotesc iubitorii de carte, care pot cotrobăi în voie pe rafturi și pot citi după placul inimii. Probabil că tocmai acesta este motivul: în librărie doar deguști, însă lectura propriu-zisă se desfășoară acasă. După cum nu te duci să bei la magazinul de vinuri. De fapt trebuie să recunoaștem că în librării nu-ți ies în cale, neapărat, cititori înrăiți din categoria din care facem parte și noi. De la George Orwell ne-a rămas un eseu grozav, „Amintiri dintr-o librărie",

---

[1] „Atenție, carte!" (n. tr.).

capabil să ne răpească în această privință ultimele iluzii. „Majoritatea celor care intrau la noi în magazin aparțineau acelei categorii considerate peste tot o pacoste, cărora însă librăria le oferă un câmp de acțiune extrem de prielnic. Spre exemplu, bătrânica aceea amabilă care dorea «o carte pentru un om bolnav» (o preferință exprimată de altfel foarte des) sau cealaltă bătrânică amabilă, care în 1897 a citit o carte extraordinară, iar acum voia să știe dacă nu cumva ar putea găsi aici un exemplar. Din nefericire, nu-și mai aducea aminte nici titlul, nici autorul și nici măcar conținutul, în schimb nu avea nicio îndoială, coperta era roșie." Apoi vorbea despre toți cei care comandau cărți și nu mai veneau să le ridice. Ajutorul de librar Orwell trăgea concluzia că într-un oraș ca Londra (sau în orice altă metropolă la care am vrea să ne gândim) există „întotdeauna o mulțime de nebuni neînregistrați oficial", care sunt atrași ca prin magie de librării, „deoarece sunt unele dintre puținele locuri în care poți rătăci multă vreme fără să dai bani". Orwell, care în acest text explica, printre altele, de ce nu a rămas librar, mai făcea încă o observație care ar putea fi relevantă pentru a lămuri de ce într-o librărie nu citești neapărat cu plăcere: „Când le vezi așa, câte cinci sau zece mii adunate laolaltă, cărțile au un efect plictisitor și chiar vag grețos." Și astăzi se plânge lumea de starea de confuzie care domnește în librării.

Un loc deosebit de stimulant pentru citit este trenul. E încântător să stai comod printre străini, să vezi peisajul

defilând prin fața ochilor, să nu ai niciun control asupra vitezei și opririlor trenului și să-i poți contempla pe oamenii din jur, când și când, dacă ridici privirea, ca și cum ar face parte dintr-o intrigă. Există puține situații în care sunt atât de pregătită să mă las răpită și prinsă de vrajă ca într-un tren. Lucrurile funcționează la fel și dacă faci parte din cohortele de navetiști și cunoști drumul atât de bine, încât arunci o privire pe fereastră din când în când doar ca să punctezi desfășurarea traseului. Încă un motiv pentru care lectura merge așa de bine în tren: poți să mai ațipești uneori, iar după aceea să continui exact din locul unde te-a luat somnul – și absolut nimeni nu bagă de seamă.

Un loc secret de lectură preferat de mine în copilărie a fost pianul. Din cauză că ora mea de studiu zilnică și obligatorie mi se părea de multe ori prea lungă, obișnuiam să citesc printre partituri și în același timp să improvizez, mai pe înțelesul tuturor: zdrăngăneam ceva fără să îmi întrerup lectura. De îndată ce auzeam pași urcând pe trepte, împingeam repede notele în fața cărții și o luam de la capăt. Tata, care avea o ureche cu mult mai vigilentă decât îngăduitoarea mea mamă, se mira deseori la sfârșit de săptămână de ce nu progresasem deloc cu Scarlatti, Bach sau Mozart, iar eu știam bine că nu era momentul potrivit să arăt cu degetul spre teancul de cărți pe care tocmai le citisem.

Este foarte posibil ca în câțiva ani, prin folosirea intensă a automobilelor autonome, timpul dedicat lecturii să

crească enorm, chiar dacă prognozele despre felul cum va folosi omul timpul astfel câștigat sunt extrem de divergente. Cineaștii consideră că nimic nu e mai important decât să te uiți la un film, muzicienii speră să transforme habitaclul într-o sală particulară de concert, iar automobilul va fi cu siguranță utilizat și ca masă de scris călătoare. Însă eu, care dacă trebuie să renunț la lectura normală în mașină, prefer un audiobook, cu siguranță îmi voi petrece călătoriile în mașină citind.

În timpul studiilor am descoperit că practic nu există un loc mai bun de citit decât biblioteca – splendoarea Bibliotecii Bodleian de la Oxford nu se estompează nici dacă o vizitezi foarte des și te îndeamnă mereu să-ți ridici privirile și să o admiri. Connaisseurul Alberto Manguel contrazice pledoaria pentru biblioteci ca spațiu de lectură. El este un apărător hotărât al spațiului privat: „Când citești într-o bibliotecă publică, volumele nu au niciodată aceeași savoare ca într-o mansardă sau într-o bucătărie, să spunem." Cu toate astea, o bibliotecă prezintă avantaje de necontestat pentru cititorii serioși. Pe de o parte, te afli printre oameni cu aceleași convingeri, ceea ce întotdeauna este îmbucurător și stimulativ. Deoarece, de fapt, cititul în public înseamnă mai puțin solidaritate, cât disciplină. Și cum nu este permis să mănânci și să bei, înainte să te fure somnul preferi de regulă să o pornești spre casă. Cu alte cuvinte: cititorul de bibliotecă realizează câte ceva.

Marcel Reich-Ranicki a subliniat în nenumărate rânduri că nu citește în pat cărțile despre care vrea să-și spună părerea, ci îmbrăcat și pus la punct, la masa lui de lucru. Acest gest de respect față de carte era foarte important pentru el. Și îl înțeleg cât se poate de bine. Interesant este că poziția mea preferată de a citi nu apare în nicio statistică. Pentru că eu prefer să citesc stând în picioare. Nu neapărat în fața unui pupitru, pentru că uneori mi se pare prea imobil, dar îmi place să rămân în picioare. Când nu vrei să ții mereu cartea în mână, barurile de bucătărie sunt mai comode decât mesele, datorită înălțimii lor. Cu cât înaintez în vârstă, cu atât mă simt mai puțin îndemnată să mă lățesc undeva cu o carte în brațe – fiind probabil o deformare profesională, atât timp cât lectura face parte în mare măsură din ocupațiile mele. La asta se adaugă și că fac o mulțime de notițe în și despre carte; dacă scriu tolănită, mai târziu nu-mi mai înțeleg nici eu mâzgălelile. Pe deasupra, am constatat că petele de pix de pe lenjeria de pat nu ies niciodată cu ușurință.

Care este însă vremea cea mai bună de citit? Iată o întrebare la care fiecare va răspunde în funcție de propria sa personalitate, o pasăre de noapte notorie va avea cu totul altă părere decât un matinal cronic. Cititorii pasionați vor spune: ori de câte ori am prilejul – așa, ca Emmanuel Macron, care a mărturisit recent într-un interviu acordat revistei *Spiegel:* „La lectură nu am renunțat niciodată. Citesc în fiecare seară, noaptea și ori de câte ori mi se oferă

șansa, ziua, în timpul călătoriilor. Am citit întotdeauna." Probabil că profesioniștii vor răspunde: seara, mai devreme nu am niciodată cum. Și, fără îndoială, noaptea și întunericul care învăluie lectura oferă cu ușurință acea intimitate atât de benefică. Dar la fel de încântător este să citești în zori – când tabla noastră interioară a fost bine ștearsă peste noapte, iar restul lumii mai doarme încă – în loc să trimiți e-mailuri și știri: atunci te simți mai receptiv ca oricând, ca și cum ai fi cel dintâi cititor al acelei cărți, un sentiment fermecător. De aceea îi și invidiez pe toți cei care se bucură de luxul de a citi și în timpul zilei, și nu trebuie să aștepte lăsarea nopții pentru a deschide o carte, cu ultimele puteri.

CITIT ȘI BĂUT, CITIT ȘI MÂNCAT

După cum se știe, odată ce am asimilat ceva, acel lucru dispare – „înghițitu-l-a gura cea neagră", așa cum era descris la noi acasă acest proces, parafrazând un vers din balada „Scufundătorul" de Schiller. Filozoful Francis Bacon a pus pe tapet chestiunea că scrisul, cititul și mâncatul aparțin neapărat aceluiași tot metaforic încă din secolul al XVI-lea: „Din unele cărți trebuie să ciugulești, pe altele – să le înfuleci, iar pe altele – să le mesteci temeinic și să le digeri." Cert este că atât cititul, cât și mâncatul pot asigura multă alinare.

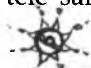
Hrana pentru suflet este privită cu atâta afecțiune și pentru că omul este studiat întotdeauna din exterior, niciodată din interior. „Indiferent în ce fel își însușește cititorul o carte, în final amândoi se contopesc", scrie Alberto Manguel. „Lumea sub forma unei cărți este înghițită de cititor, care este o literă din textul lumii: astfel se naște o

metaforă circulară a infinității lecturii." Acest proces rămâne în continuare unul misterios și absolut personal; așa cum unii suferă de intoleranță la lactoză sau de alergie la nuci, alții nu suferă un gen literar sau altul.

Se știa încă din abațiile și mănăstirile medievale că prin consumul simultan de hrană intelectuală și trupească nu se petrece o simplă combinație a două plăceri, ci fără îndoială și creșterea aprecierii față de una sau de cealaltă. Mesele se desfășurau în tăcere, însă în acest răstimp (așa cum se întâmplă până astăzi) un călugăr sau o călugăriță citea congregației – și nu doar din scrieri religioase, ci și din cele lumești. Cum o carte poate ține companie la fel de bine ca un om, se obișnuiește și acum, fără să fie considerată o impolitețe, să mergi la restaurant însoțit de o carte.

 Este dincolo de orice îndoială: există ocupații care se armonizează perfect cu lectura. Băutul este una, mâncatul, cealaltă. Despre efectul reciproc al celor trei s-ar putea scrie un volum întreg; în esență, avem tot dreptul să presupunem că băutul prezintă o importanță specială pentru partea creatoare, adică pentru autor, după cum demonstrează dovezile, în vreme ce partea receptoare, cititorul, adesea se simte obligată nu doar să mestece conținuturile. Plăcerea ideilor strălucite și deliciul gustului se asemuiesc mult. Pe Instagram, ceașca de cafea cu spumă de lapte a devenit un accesoriu aproape omniprezent pentru blogurile de carte. Dacă în timpul lecturii ești atras de dulciuri sau de sărături este o chestiune de gust; fapt sigur este

pericolul pentru siluetă din cauza combinării în exces a celor două plăceri și transformarea lor în obișnuință. Boswell relatează că renumitul lexicograf englez Samuel Johnson, un personaj corpolent, așa cum ne arată portretele sale, ținea mereu o carte în poală în timpul mesei.

Mâncatul și băutul sunt desfătări care pot rămâne pentru trup la fel de personale și de intime pe cât cititul pentru spirit. Așa cum remarca Charles Lamb, marele autor al povestirilor după Shakespeare, „cel mai plăcut este să recitești o carte din propria ta bibliotecă, să îi recunoști paginile pătate cu urme de ceai și biscuiți cu unt și să retrăiești momentele primei lecturi.“

VITEZE DE LECTURĂ

Cititul costă timp. La o imagine te poți uita uneori doar o clipă, iar muzica în multe cazuri este consumată mai degrabă întâmplător, ca fundal. Și o seară de concert sau de operă se încheie sigur după trei ore și jumătate (cu tot cu pauză) – timp în care se poate citi o carte subțire. Însă cărțile nu au nevoie nici de telecomandă, nici de bilete și nici de gong care să anunțe începutul sau finalul. Literatura se concentrează doar asupra noastră, a cititorilor. Și tocmai în asta constă politețea ei. Cuvintele din care este alcătuită pot fi scrise sau rostite. Dacă sunt rostite, variază intensitatea, ritmul și intonația, după talentul povestitorului. Dacă sunt parcurse în gând, viteza este hotărâtă doar de cititor. El își poate concentra lectura sau se poate delecta cu ea în liniște, o poate întrerupe oricând și o poate relua după bunul lui plac.

Parcurgerea unui roman în două zile sau în două săptămâni nu spune nimic despre calitatea lecturii unei persoane.

Una dintre întrebările frecvent puse librarilor, criticilor și editorilor este dacă citesc foarte repede. Nu există un răspuns precis, deoarece nu există un etalon după care să se stabilească o ordine a timpului de lectură. Mult mai multe ne spune dorința care guvernează lectura.

Spre exemplu, dacă mi-am stabilit obiectivul să aflu de ce anumite opere și autori durează, altele și alții, nu, voi citi altfel decât cineva dornic să afle deznodământul unui roman polițist. Dacă citesc ca să bifez rapid o lectură, spre exemplu pentru că mi-a fost dăruită, dar nu-mi place, nu voi fi atentă la fiecare cuvânt.

După experiența mea, dorința de a citi ceva anume mai repede nu face decât să te încetinească. Cine se uită mereu la numărul de pagini parcurse, automat se concentrează mai puțin asupra conținutului și este nevoit să se întoarcă mai des. De aceea merită să citești programat fără grabă. Deoarece abia atunci constați că scriitorul folosește cuvintele exact așa cum folosește compozitorul notele sau pictorul culorile. Pare de la sine înțeles, dar în realitate ne gândim doar foarte rar că pentru un scriitor cuvintele reprezintă o materie primă. Este materialul din care, în cel mai bun caz, poate să se nască literatură. Și tot așa cum cititorii se deosebesc fundamental între ei, prin temperament și caracter, la fel variază și tempoul de lectură. Aventurierul moderat are alături creionul și semnul de carte, ca să-și poată marca traseul, în timp ce veșnicul grăbit, care alege întotdeauna calea cea mai scurtă, citește cu

aceeași viteză, fără să-și îngăduie un răgaz să admire peisajul. Potrivit lui Alberto Manguel, cele mai răspândite viteze sunt „cu respirația întretăiată, de la o întâmplare la alta", ceea ce lasă prea puțin timp pentru savurarea finețurilor stilistice și lingvistice într-o lectură tihnită, care presupune cercetarea atentă a textului, stabilirea logicii fiecărui detaliu, perceperea valorii sonore a cuvintelor și căutarea sensurilor ascunse. Felul în care citim este determinat în mare măsură de așteptările pe care le avem de la o carte – la rândul lor deseori influențate de titlu, de copertă, de prezentare și de reacțiile altor cititori. Deoarece le atribuim lecturilor noastre, sau cu atât mai mult autorilor lor, anumite intenții, care influențează la rândul lor felul în care abordăm o carte.

Jurnalista americană Maura Kelly a lansat acum câțiva ani în revista *Atlantic Monthly* o chemare la „Slow Books Movement", pentru că, după părerea ei, sănătatea spirituală trebuie să ne preocupe la fel de mult ca sănătatea fizică, dacă nu mai mult. Pentru a face față ecranelor care se holbează la noi din orice cotlon, începând de la aeroport până la sala de fitness, de la metrou până la taxi, de la peretele dormitorului până în palmă, nu numai alimentația s-a transformat într-un proces grăbit, cu intenția de a induce rapid senzația de sațietate (și transferat din ce în ce mai mult din spațiul privat în cel public), ci și divertismentul. De aceea, propune Maura Kelly, trebuie să ne rezervăm timp și pentru a citi literatură, literatură care a

avut nevoie de timp și pentru a fi scrisă, care la rândul ei ne va însoți multă vreme gândurile. Ea ne propune în primă instanță un răgaz de treizeci de minute de *slow reading* pe zi. Interesant este că inițiatoarea „Slow Books Movement" consideră irelevant dacă lectura se face analog sau digital. Esențial este doar ceea ce citim, având conștiința alegerii făcute. Blogurile și articolele din presă nu sunt luate în considerare, și nici cărțile de nonficțiune.

Poate fi util să stabilim o legătură între lectură și timpul pe care gândim că i-l vom consacra. Cine poate citi zilnic un sfert de oră în tramvai va prefera să ia alt volum la el decât pe cel cu care intenționează să își petreacă un weekend ploios. De multe ori mă întreb de ce încă nu au fost reabilitate în viața noastră atât de fragmentată cărțile de povestiri și nuvele: ele se pretează minunat pentru lectura în călătorii sau în sălile de așteptare, pentru nenumăratele mici ferestre de timp pe care le-am putea umple cu un conținut de valoare, și nu cu tot amalgamul de pe Facebook sau din e-mailuri. În vreme ce tomul masiv despre contemporaneitatea noastră, ultimul *Great American Novel* sau un clasic, a cărui lectură pretinde ore în șir de rezistență și concentrare, ne așteaptă răbdător acasă.

CHESTIUNI DE ORDINE

Cărți de luat la drum, cărți pentru acasă, pentru umplut timpul, pentru zile întregi, pentru totdeauna – acesta ar putea fi principiul de ordonare a unei biblioteci. Întrebarea cum se pot ține cărțile în ordine îl frământă mai devreme sau mai târziu pe aproape orice cititor. Pe mine m-a fascinat întotdeauna ordonarea cronologică personală: cum cititul este un divertisment cumulativ, fiecare lectură folosindu-se de fundamentul precedentei, o bibliotecă în care cărțile sunt așezate în succesiunea lecturii lor reflectă nemijlocit evoluția intelectuală a proprietarului. Însă cum printre cele mai mari bucurii ale vieții de cititor se numără recititul, iar printre cele mai plăcute sentimente de confort, teancul tot mai mare de cărți care așteaptă să fie citite, o asemenea ordine aproape nu poate fi obținută și cu atât mai puțin păstrată cu strictețe. Cel pe care îl consider autoritatea bibliofilă absolută, Alberto Manguel, își structurează biblioteca – mult

redusă din cauza deselor mutări – în trei zone: „...cele pe care abia dacă le-am răsfoit vreodată, altele, pe care le-am tot recitit, și cele pe care sper să le citesc într-o bună zi".

Există numeroase albume care prezintă cele mai practice, neobișnuite, rafinat estetice și atrăgătoare din punct de vedere arhitectonic biblioteci private. Parafrazând dictonul lui Kästner, „fie trăiești, fie ești consecvent", există principii de ordonare consacrate și fonduri de carte care cresc constant. Majoritatea bibliofililor își ordonează cărțile alfabetic, după numele autorilor. Alții își împart volumele mai întâi după criteriul originii – cum ar fi în literatură engleză, americană, franceză, germană, italiană, rusă –, iar în cadrul acestor secțiuni, tot alfabetic. Alții sortează după gen: romane, lirică, eseuri, dramaturgie, literatură de călătorii, corespondențe, biografii et cetera. Există și biblioteci aranjate după criteriul culorii cotorului volumelor – de regulă, nu de un cititor, ci mai degrabă de un decorator de interioare. Iar cei foarte îndrăzneți își așază cărțile cu cotorul la perete, în așa fel încât privitorul vede paginile, adică șnitul volumelor. Efectul acestui refuz colectiv este optic amețitor, însă transmite impresia că alegerea cărților este întâmplătoare.

Dacă aranjarea unei biblioteci personale presupune multă trudă, cu atât mai dificilă este unirea a două biblioteci. Despre conflictele și tensiunile care apar cu un asemenea prilej vorbește autoarea și cititoarea pasionată americană Anne Fadiman în adorabila ei carte

Ex Libris. După ce Anne și soțul ei, George, au rezistat la cinci ani de căsnicie și un copil, au considerat că au atins „acea maturitate necesară familiarizării profunde a unei biblioteci comune". Mai întâi a fost nevoie să stabilească un model de ordine, cu ajutorul căruia să fie amândoi în stare să-și regăsească volumele. „Am căzut de acord să sortăm cărțile tematic – istorie, psihologie, natură, călătorii și așa mai departe. Literatura urma să fie sortată pe țări. [...] Cam acestea erau regulile de bază. Însă dificultățile au apărut când mi-am făcut publică intenția de a ordona literatura engleză cronologic, însă cea americană alfabetic, după numele de autori." Astfel, victorienii, spre exemplu, puteau rămâne împreună, ca familie. În schimb, literatura americană, să spunem, provine în majoritate din secolul XX, și prin urmare ordonarea cronologică ar fi presupus prea mari complicații pentru această secțiune. Anne Fadiman face trimitere la Susan Sontag, care spusese într-un interviu că ideea de a-l „vedea pe Pynchon lângă Platon pe același raft i se pare o atrocitate". Adevărata încercare s-a dovedit însă eliminarea dublurilor, când s-a dovedit că fiecare dintre ei adunase exemplare suplimentare ale cărților preferate, ca precauție în vederea unei posibile despărțiri. „Dacă George arunca la coș exemplarul lui ferfenițit de *Spre far*[1], iar eu îmi luam adio de la

---

[1] Romanul Virginiei Woolf (n. tr.).

ediția de buzunar roz-intim din *Couples* de John Updike, pe care o citisem cu atâta pasiune în adolescență, încât se desfăcuse într-un triptic și se mai ținea doar grație unui elastic – da, nu mai aveam de ales, trebuia să rămânem împreună. Atunci ar fi fost incendiate toate punțile către trecutul nostru." Se prea poate să supraevaluăm spațiul imobiliar comun ca zălog al mariajului. Mie mi se pare că adevărata garanție a conviețuirii până la capătul zilelor o reprezintă o bibliotecă în comun. Cei care își pun cărțile împreună stabilesc astfel bazele unui schimb de amintiri care, consolidat prin filtrul experienței acumulate în timp, este mereu împrospătat și menținut în viață.

III

CE SĂ CITIM?

ÎN CĂUTAREA LECTURII POTRIVITE

„Nu ar trebui să citim decât cărți dintre acelea care ne mușcă și ne înțeapă. Dacă volumul pe care îl ținem în mână nu ne trezește cu o lovitură de pumn în cap, la ce bun să îl mai citim?"

FRANZ KAFKA

ARTA DE A FACE DIFERENȚA

Dacă facem o variațiune pe dictonul lui Voltaire, care susținea că orice scriitură este admisă, cu excepția celei plicticoase, am putea spune: orice scriitură este admisă, atât timp cât ne-am dori să nu se mai sfârșească. Iar chestiunea crucială în acest sens este ca, dintre atâtea cărți, să le găsim pe cele potrivite. ◆◆ Deși poate fi absolut încântător să ai cât mai multe lucruri bune la dispoziție, abundența ridică totuși probleme și pentru cărți, și pentru cititor, deoarece alegerea devine tot mai dificilă. Prin urmare, cititorii trebuie să capete exercițiu în efectuarea unei alegeri, a propriei lor alegeri. Dar în ce fel? Umberto Eco ne-a pregătit câteva sfaturi. „Spre exemplu întrebându-ne dacă volumul pe care tocmai vrem să punem mâna este unul dintre acelea pe care nu le păstrăm după ce le-am citit." ◆ Pentru Eco, îndemnul de a vrea să ai o carte reprezintă un criteriu esențial în alegerea lecturilor.

Deoarece „să arunci o carte după ce ai citit-o este ca și cum nu ai mai vrea să vezi la față o persoană cu care ai avut o relație sexuală. Dacă se întâmplă așa, nu a fost vorba decât despre satisfacerea unei porniri trupești, și nu de iubire." Cu alte cuvinte: dacă nu reușim să construim o relație de amor cu lecturile noastre, dacă nu reprezintă ceva special pentru noi și nu ne marchează, atunci nu am făcut o alegere bună. Pe Eco îl interesează noutatea, dorința de a descoperi ceva, curiozitatea față de carte. Dacă lectura va fi ca o sărbătoare, e în regulă. Însă dacă se constată că „de fiecare dată este ca și cum ar fi a doua oară, înseamnă că suntem în pragul despărțirii sau, dacă e vorba despre cărți, la un pas să le aruncăm".

În esență, rămâne valabil că lipsa de curiozitate și de empatie nu-i o premisă fericită. „Cunosc o serie de oameni care afirmă că nu pot citi romane și mi-am dat seama că de cele mai multe ori sunt înclinați să creadă că nu se pot lăsa în voia unor întâmplări imaginare, pentru că au treburi mult mai importante", spunea odată William Somerset Maugham. „Însă se înșală. Fie că acești oameni sunt atât de preocupați de sine, încât nu-i interesează nimeni altcineva, fie, din cauză că nu au pic de fantezie, nu sunt capabili să se transpună în lumea personajelor de roman și să-și explice bucuriile și suferințele lor."

După cum se știe, fiecare descoperă altceva într-un roman, fiecare citește propria lui carte. De aceea este atât de important să ai încredere în vocea ta interioară și să te

lași în voia ei. Cred cu tărie că acei cititori care nu au încredere în propria lor judecată își vor pierde cu timpul și bucuria lecturii. Cui îi vine uneori greu să se hotărască să se gândească la Anton Cehov, care spunea: „Eu împart cărțile în două categorii: cele care îmi plac și cele care nu îmi plac. Alt criteriu nu am." Întrebarea capitală este cum să facem această evaluare a cărților. Iar asta ține în primul rând de personalitatea noastră, de felul în care ne-am format simțămintele și gusturile – la care au contribuit esențial la rândul lor lecturile din copilărie și din adolescență.

Căutarea cărții potrivite se aseamănă întru câtva cu alegerea unui partener: pe jumătate ești atras, pe jumătate îți dorești[1], așa te face fericit cititul. Din pactul secret dintre carte și mine, cititorul, face parte sentimentul că ea îmi vorbește doar mie, în acel moment al vieții mele, ca și cum ar fi fost scrisă numai pentru mine. Marile opere sunt acelea care spun ceva esențial, ceva ce ai simțit de fapt și tu, însă nu ai știut să spui. Această capacitate de-a dreptul stranie a cărților de a dubla procesele sufletești a fost utilizată încă de mult în chip de oracol, adresând o anumită întrebare unei cărți – de multe ori Bibliei –, deschizând-o la întâmplare și indicând cu degetul un paragraf, tot aleatoriu. Din acel pasaj erau deduse apoi indicații de acțiune pentru viitor. Pot confirma, din proprie experiență, că

---

[1] Aluzie la balada „Der Fischer" („Pescarul") de J.W. Goethe (n. tr.).

funcționează și cu opere literare. Arta propriu-zisă este însă să te ții cu adevărat de sfatul obținut în acest fel.

Întrebarea de ce citește cineva ceea ce citește nu m-a preocupat prea mult în trecut, probabil pentru că am tras concluzii despre alții pornind de la exemplul meu. În ce mă privește, de când mă știu, o carte și un autor m-au condus la următorul, de la o operă am ajuns de-a dreptul inevitabil la lectura alteia. Este un fel de cursă de ștafetă, ale cărei reguli cineva din afară cu greu le-ar putea descifra. Uneori este vorba despre motive pe care le urmărești de la o operă la alta, alteori despre o perioadă, despre o atmosferă sau despre un climat. Uneori te preocupă un spirit rebel, curios sau militant, atrăgător pentru alții, alteori cauți melancolia și sentimentul neliniștii. Poate fi vorba despre o pornire interioară de a privi mai atent sau, dimpotrivă, despre nevoia unei clipe de a privi în altă parte. Ne lăsăm purtați de zone de interes ale memoriei și de interpretări ale trăirilor noastre, de probleme vitale, de itinerare ale unor călătorii, de dorințe ascunse și nu în ultimul rând de nume.

O pistă valabilă poate fi și dorința de a cunoaște cât mai complet o operă. Când descopăr un scriitor, aș vrea să-i cunosc și celelalte lucrări (deși acest avânt tineresc, de șoarece de bibliotecă, slăbește mult odată cu vârsta); dacă un autor prețuit de mine îl laudă credibil pe un altul, îi urmez cu plăcere recomandarea. În copilărie, îmi imaginam că volumele de pe rafturi conversau tainic între ele

noaptea, mărturisindu-și unul altuia secretele, că Hänsel și Gretel se întâlneau cu Albă ca Zăpada, Toad din *Vântul prin sălcii*[1] conversa uneori cu Hazel și Fiver din *Watership Down*[2], hobbitul Frodo Beutlin își împărțea proviziile cu Krabat, Sams era văr îndepărtat cu Pumuckl, Zora cea Roșie și toată banda ei s-au remarcat și în Războiul nasturilor, iar Piticul Nas-Lung al lui Hauff o consola pe Fetița cu chibrituri a lui Andersen. În mintea mea de copil, eroinele și eroii cărților mele alcătuiau o comunitate conspirativă, ca și cum ar fi fost artiști ai unui unic mare circ ambulant, care își executau numerele doar pentru mine, unicul lor spectator.

Cu cât lecturile mele s-au apropiat mai mult de realitate, cu atât vraja s-a destrămat mai mult. După cum se știe, pe copii îi atrag lecturile „celor mari" și caută cărți pentru care în mod normal încă nu ar fi pregătiți. (Pentru ca mai târziu să descoperi farmecul regresiei, al întoarcerii în universurile copilăriei.) Lumea din *Alteță regală* – cea dintâi lucrare de Thomas Mann, pe care tata mi-a dat-o să o citesc când aveam zece sau unsprezece ani – s-a întâlnit pe neașteptate cu Christiane F. și copiii din Bahnhof Zoo, Frédéric Moreau al lui Flaubert cu Jane Eyre a lui Charlotte Brontë și Törleß al lui Musil; Scarlett O'Hara din

---

[1] Autor Kenneth Grahame, carte publicată în 1908 (n. tr.).

[2] Autor Richard Adams, volum publicat inițial în 1972 (n. tr.).

Pe aripile vântului sau Meg, Beth, Amy și Jo din *Micuțele doamne* de Louisa May Alcott. De citit se găsea la noi din belșug, nu în ultimul rând pentru că tata urmărea atent recomandările din *FAZ*, iar *Das Literarische Quartett*[1] a cunoscut vremuri de glorie începând din 1988 – fiind, alături de filmele cu Hans Moser, singura emisiune TV pentru care aveam încuviințarea părintească. Însă cea mai mare fericire a mea era vizita de lungă durată în librăria „Thiele" din Piața Mare din Münster, înaintea vacanței mari. Mama, care în chestiunile de conduită considera mai importantă libertatea de acțiune decât principiile, mă lăsa de fiecare dată să-mi aleg un teanc de cărți cât un turn, cu care să-mi petrec săptămânile lungi de vacanță. Când în sfârșit ieșeam din magazin cu o pungă mare în brațe, nu-mi încăpeam în piele de fericire – chiar dacă în inima mea ar fi trebuit să recunosc – *Bille und Zottel* sau *TKKG*[2] mi se păreau mai puțin relevante decât *Colț Alb* de Jack London sau *Ciorap de piele*[3].

Pe cât de recunoscătoare sunt astăzi pentru listele de lectură alcătuite de tata și parcurse cu voioșie de mine, pe atât de bine mi-a prins totuși sentimentul de nesfârșită libertate instalat odată cu plecarea la internat – iar dorința

---

[1] *Cvartetul literar*, emisiune a televiziunii ZDF (n. tr.).

[2] Serii de cărți pentru copii de Tina Caspari și, respectiv, Stefan Wolf, pseudonimul lui Rolf Kalmuczak (n. tr.).

[3] De James Fenimore Cooper (n. tr.).

de a merge la internat izvorâse, la rândul ei, din ideea de prietenie și de comunitate durabile, cunoscută de mine, copil singur la părinți, în primul rând din cărți, și nu din școală sau din cartier. UWC Atlantic College de pe coasta sudică din Wales, un fel de Hogwarts a lui J.K., mai puțin vrăjitoria, era situat în singurătatea idilică din Vale of Glamorgan. În vremea școlii mele acolo, la începutul anilor nouăzeci, la St. Donat's Castle exista un chioșc, unde timp de două ore pe zi se vindeau dulciuri și alte lucruri de primă necesitate (pastă de dinți, șampon, batiste, aspirină), iar alături, o librărie, strălucit asortată cu ediții de buzunar de clasici vechi și noi. Aici i-am descoperit pe Jane Austen și Virginia Woolf, Anthony Trollope și Rudyard Kipling, Seamus Heaney și Ted Hughes, Henry James și John Banville, Dodie Smith și Helene Hanff. Absența unor așteptări, a unor instanțe care să îmi comunice încă dinaintea lecturii ceea ce ar fi urmat să gândesc despre ele și care nu recunoșteau drept criteriu de judecată simpla plăcere sau neplăcere m-a format în acea vreme și mi-a arătat că lectura poate, ba chiar trebuie să fie și o delectare.

Pentru generarea unor relații te poți lăsa uneori și pe seama întâmplării. Bookcrossing Project, lansat în 2001 în Statele Unite cu misiunea de „punere a cărților în libertate", reprezintă un soi de poștă similară sticlelor plutitoare purtătoare de mesaje. Bookcrossing este o mișcare globală de transmitere gratuită a cărților. Înainte de prima transmitere, cartea este înregistrată pe

website-ul https://www.bookcrossing.com/, apoi ID-ul este trecut pe volum și se caută un loc public unde el să fie lăsat la vedere – fie într-un compartiment de tren, fie pe o bancă în parc (când nu plouă), la frizer sau într-un bar. În mod ideal, volumul circulă în acest fel de la un găsitor la următorul, fiecare având posibilitatea să comenteze online lectura, stabilindu-se astfel și un contact între cititori. De la un popas la următorul pot să treacă multe săptămâni sau luni, iar multe cărți nu mai sunt de găsit nici după ani întregi, această metodă de „abandon" cu intenții prietenoase a unor cărți de suflet nefiind în acest sens deloc indicată firilor nerăbdătoare și sensibile.

În cele din urmă, doar lectura este capabilă să rafineze gustul, volum cu volum. Construirea acestei camere cu ecou, amenajarea a ceea ce Borges numea „peștera magică", asta nu-i poate răpi nimeni nimănui. Condiția este ca lectura să devină mai întâi obișnuință, apoi a doua natură și în cele din urmă necesitate. Condiția este menținerea acestui sentiment al necesității – chiar și peste ani și ani în care nu se poate manifesta pe deplin. Cel căruia îi lipsește lectura chiar și când este împiedicat să o practice mai multă vreme rămâne în continuare un cititor.

Cu cât citim mai mult, cu atât ajungem să ne cunoaștem mai bine, aflăm ce ne palce și din ce motiv, și cu atât mai mult căpătăm încredere în propria judecată. Majoritatea cititorilor știu prea bine de ce simt nevoia să citească o carte polițistă sau „ceva de suflet" și când ceva îi cheamă

la o lectură mai înaltă. Dar nici în această situație nu este exclus ca mai binele să fie dușmanul binelui. Cu cât citim literatură mai rafinată, cu cât ne adâncim mai mult în cărți și cărțile pătrund la rândul lor în noi, cu atât mai mare tendința să fim dezamăgiți și plictisiți de un stil banal și o intrigă anostă. Dar când poți fi sigur că ții în mână o capodoperă, și nu o scriere mai degrabă mediocră, pe care că merită cu adevărat să o citești?

Schopenhauer, veșnicul zgârcit, era de părere că viața este prea scurtă și nu merită irosită pe cărți proaste; doar câteva pagini îi erau suficiente pentru a face o estimare. Exact în același sens, și marele (și generosul) Daniel Keel, editorul de la Diogenes, era de părere că primele fraze ale unei cărți sunt hotărâtoare; ele deschid ușa și-l invită pe cititor să intre. Odată ce ai pătruns în edificiul unei cărți cu miros de mucegai și aer închis, fără nicio urmă de briză proaspătă, este bine să faci imediat cale întoarsă. Se poartă dezbateri aprinse în jurul întrebării dacă o carte poate fi abandonată sau trebuie neapărat să fie citită până la capăt? Mulți consideră că așa se cade, fiind vorba despre un gest de decență față de operă și de autor, la fel cum nu te ridici și pleci în mijlocul unei reprezentații (ceea ce, după părerea mea, cei mai mulți evită să facă doar ca să nu-i vadă lumea). În ce mă privește, perseverența în lectură nu mai reprezintă astăzi o performanță în sine, ci ține mai degrabă de încrederea în sine: de ce aș pierde vremea cu personaje și teme care nu mă interesează? Scriitorul englez Tim Parks, cel

care a scris un volum înțelept și amuzant despre lectură, *Where I'm Reading From,* remarcă laconic: „Cel mult tinerii care încă se lasă călăuziți de acea aspirație spre succes insuflată de părinți ambițioși citesc mai departe cu înverșunare, chiar și dacă nu le face pic de plăcere."

Când ești un cititor inevitabil maturizat, trebuie să susții alte ciocniri – în primul rând cea dintre „toleranța mea social-politică și capacitatea de rezistență estetică ce mă caracterizează", așa cum spunea minunata Silvia Bovenschen în *Älter werden*[1].

Spre deosebire de cititorul particular, un editor poate testa manuscrisele și pe alții. După cum spunea odată Daniel Keel într-un interviu din *Spiegel,* pe lângă filologi severi, îi face plăcere să recurgă și la „șoareci de bibliotecă normali pentru avizarea manuscriselor, spre exemplu la o educatoare de grădiniță și o taximetristă de noapte". Iar în final a propus „testul brânzei": specialiștii extrag o probă cu ajutorul unui mic instrument, pentru se asigura că întregul cașcaval este maturat. „La fel se poate verifica și maturitatea unei proze. Intriga și conținutul sunt supuse unei expertize amănunțite în ce privește limba, stilul, imaginile și muzicalitatea. Adică tot ceea ce reprezintă de fapt calitatea unei cărți."

Dar un aspect este general valabil: autorii cu adevărat buni și cei fără discuție slabi sunt ușor de recunoscut. În

---

[1] *Îmbătrânind* (n. tr.).

schimb, judecarea celor medii, nici pe departe răi, însă nici excepţionali, ia mult timp – indiferent că ne aflăm într-o editură sau suntem cititori particulari. Există cărţi care nu te captivează în primele douăzeci-treizeci de

pagini, dar nici nu sunt de lepădat şi le citeşti mai departe, în speranţa că textul va prinde aripi. Cărţile de valoare medie le recunoşti după faptul că nu le poţi cu adevărat judeca înainte de final – ceea ce înseamnă risipă de timp.

Există și scriitori care scriu strălucit, dar care nu au multe de zis și cartea se dovedește un cadou minuscul într-un pachet uriaș.

Așadar, cum judecăm o carte? Doar după criteriul finalului? Putem și avem dreptul să criticăm o carte pe care nu am dus-o la capăt? Nici în acest caz nu există reguli definitive, un răspuns îl primim chiar din partea cărților. Parcurgerea până la capăt a unor romane *plot-driven,* adică în care acțiunea este în prim-plan și se mizează pe curiozitatea noastră de a afla deznodământul, echivalează în sine cu o sentință negativă. Pentru alte cărți, în schimb, finalul nu se dovedește hotărâtor. „Tot ce putem spera cu adevărat de la un final bun este să nu strice ceea ce l-a precedat", susține Tim Parks, pentru ca apoi să pună întrebarea îndrăzneață: „Oare nu cumva, dacă am fi dispuși o dată să nu citim până la sfârșitul amarnic o carte excepțională, i-am face de fapt autorului un hatâr, absolvindu-l de obligația aproape imposibilă de a extrage elegant din acțiune?" Știm cu toții cum e să începi o carte cu tot avântul. Îți face mare plăcere, dar la un moment dat o pui deoparte și nu te mai întorci niciodată la ea, fără să ai vreo explicație. Însă mai ai dreptul, în acest caz, să afirmi că ai citit-o? Ba chiar să o mai recomanzi și altora? Parks îl consideră un gest cel puțin legitim. Și dacă veți privi fenomenul ceva mai atent, veți constata probabil că se petrece neobișnuit de des cu volume despre care tocmai discută toată lumea. Avem impresia că deja le

cunoaștem, că știm despre ce este vorba în ele și că, prin urmare, nu trebuie neapărat duse la capăt pentru a da un verdict.

În schimb, marea literatură este percepută ca un fior, deoarece lucrează nu numai la nivel intelectual, ci și emoțional. Și pe cât e de plăcut să discuți în contradictoriu pe chestiuni de gust, și inevitabil și în jurul operelor literare, cu atât mai mult este permis, ba chiar indicat să te consideri *pars pro toto*[1]. Arta propriu-zisă constă în păstrarea obiectivității imparțiale și în abordarea cărților ca pe niște persoane cu care abia ai făcut cunoștință și care s-ar putea transforma în prieteni.

Această imparțialitate nu este ușor de construit sau de păstrat, deoarece în esență aproape toate cărțile ne sunt prezentate – de librari, recenzii, liste de recomandări, bloguri, de oameni care ni le dăruiesc făcând astfel implicit o promisiune asupra cărții și asupra noastră, în calitate de cititori. De aceea, cotrobăitul printr-o librărie bine chibzuită a rămas pentru mine ceva la fel de încântător ca în copilărie, pentru că astfel pot descoperi cărțile și acum, ca și atunci, în mod obiectiv, ca și cum nu le-ar mai fi văzut nimeni. Iar greutatea genții în care le car ascunde, tot la fel ca atunci, făgăduința și sentimentul de fericire pe care ți le dau o pradă.

---

[1] Parte care reprezintă întregul (n. tr.).

SUSAN HILL ȘI DILEMA EI: ÎI CITIM SUFICIENT PE CLASICI?

Sunt la mare modă experimentele personale – și în primul rând cele legate de renunțarea la proastele obiceiuri. Mereu ne frământă dacă se poate și fără: fără telefon mobil, fără internet, fără mașină, fără cafea, fără alcool, fără zahăr, fără grâu. Iar diagnosticele aferente poartă diverse denumiri, spre exemplu suprastimulare, suprasolicitare, supraîncărcare, supraoboseală. Spre deosebire de aproape oricare alt divertisment, în cazul lecturii nu există *prea mult*. Însă întrebarea ce ar fi mai bine să citim, mai exact ce ar fi obligatoriu să citim, se pune și astăzi, în epoca atotprezenței ecranelor și a concurenței tot mai acerbe a serialelor TV, mai acut ca oricând.

Într-o dimineață frumoasă de toamnă, când căuta cu disperare un volum anume pe rafturile ei doldora, scriitoarea engleză Susan Hill a dat peste zeci de cărți de

mult neșterse de praf: pe unele nici nu le citise vreodată, iar pe altele, după cum și-a dat seama, i-ar fi făcut plăcere să le revadă. Atunci a hotărât ca vreme de un an să nu mai cumpere nicio carte și să citească exclusiv din fondul avut la dispoziție. Relatarea experienței ei profund personale și extravagante – reîntâlnirea cu vechi cunoștințe îndrăgite și noile descoperiri ale cărților vechi –, publicată în 2009 sub titlul *Howards End is on the Landing*[1], i-a revoltat cu siguranță pe librari, editori și agenți, însă ar fi cu siguranță amuzant să-i urmăm exemplul.

Fără să fiu o invidioasă, îi invidiez cu adevărat pe toți cei care urmează să citească prima oară *Război și pace*. Și, în același timp, numeroasele opere necitite care se mai găsesc la mine în bibliotecă îmi dau un sentiment de nespusă liniște – ca o cămară plină pentru vremuri grele. Vorbind despre autori clasici, nu mai este de mult un tabu, ba chiar a devenit o modă să-ți recunoști lacunele în lectură. Michael Maar a inițiat în *FAZ* frumoasa serie „Mein erstes Mal" („Pentru prima oară"), în care diverși scriitori relatează cum au făcut cunoștință, târziu, cu mari opere literare. Maar însuși a deschis cu lectura *Calului în fugă* de Martin Walser, Sibylle Lewitscharoff și-a descris impresiile în timp ce citea *Doktor Faustus*, Brigitte Kronauer s-a

---

[1] *Howards End este pe palier*; trimitere la *Howards End*, cunoscut roman de E.M. Forster (n. tr.).

ocupat de *Iliada*, iar Michael Kleeberg, de *Scara Strudlhof* a lui Heimito von Doderer. În afara editurilor „clasice" specializate în autori clasici, așa ca Reclam și Manesse, multe alte case editoriale investesc în noi traduceri ale unor opere clasice, publicate în ediții care atrag în mod deosebit și prin apelul la simțul tactil. Consultarea capodoperelor din trecut este mereu indicată, atât scriitorilor, cât și celor care citesc.

 Clasicii rămân mereu la modă. Nu trebuie să ne facem griji în ce privește valoarea și importanța, iar cunoașterea lor ridică nivelul cunoștințelor generale – și formează caracterul. Spre exemplu Joseph Brodsky era de părere că pentru cineva care „a citit Charles Dickens este mai problematic să își ucidă un seamăn în numele unei idei, decât pentru altul, care nu a citit Dickens". Iar apoi adaugă: „Nu vorbesc numai despre Dickens, ci și despre Sterne, Stendhal, Dostoievski, Flaubert, Balzac, Melville, Proust, Musil și așa mai departe; adică vorbesc despre literatură, nu doar despre erudiție sau educație." Cu alte cuvinte, cine investește timp în asemenea lecturi nu-l irosește. Eu însămi am adesea sentimentul, în special când citesc opere care aparțin indiscutabil marii literaturi, așa cum se întâmplă în cazul clasicilor, că efectul lor este purificator, deosebit de puternic.
„Arta spală praful de fiecare zi de pe suflet", spunea Picasso, și oare cine, cunoscând versurile lui Emily Dickinson sau Wisława Szymborska, nu ar ști ce anume vrea să spună?

Însă trecutul mai reprezintă și un spațiu sigur, bine știut. În schimb, riscurile lecturii și judecării operelor

contemporane sunt cu mult mai mari. „Pătrundem pe un teren incendiat", scria criticul englez Matthew Arnold încă din 1880, „atunci când ne apropiem de scrierile unor vremuri apropiate, a căror evaluare ne implică adesea nu numai personal, ci personal și pasional, în același timp." El se gândea la contemporani ca Byron, Shelley și Wordsworth, însă aprecierea lui este la fel de actuală și de valabilă și după o sută patruzeci de ani.

Virginia Woolf făcea în eseul ei „How it Strikes a Contemporary" o pledoarie înflăcărată sentimentului de siguranță care te copleșește când citești marea literatură – mai exact nu numai opere dintre cele de o finețe intelectuală remarcabilă, ci și lucrări trecute de cele mai luminate minți într-o categorie secundară, pe seama plăcerii pe care o stârnesc, așa cum sunt romanele de Walter Scott sau Jane Austen. Woolf îi apără cu vervă pe cei doi: „Amândoi transmit convingerea naturală că viața prezintă o anumită calitate. Ei dispun de capacitatea de a judeca diverse forme de comportament. Cunosc relațiile reciproce dintre oameni și relațiile dintre oameni și univers." Mereu se întâmplă ca posteritatea să descopere într-un autor presupus de rang inferior din vremuri apuse *the real thing* și să-l scoată din uitarea care amenință să-l înghită: s-ar putea evoca aici multe nume, de la Eduard von Keyserling și Sándor Márai până la John Williams. Dar, ca să poată face propriile lor descoperiri, cititorii au nevoie de ediții noi și de republicări ale unor asemenea opere.

Apropo, Susan Hill a constatat că acele douăsprezece luni de lectură intensă a operelor scrise de o mulțime de mari bărbați și de puține femei te pot aduce în pragul saturației. Ceea ce părea inițial o ușurare încântătoare, mai precis că din fericire nu mai trebuia să lași deoparte anumite zone ale literaturii, că nu mai trebuia să iei parte la discuțiile interminabile despre ultimele apariții de la recepții, că nu mai aveai de ce călca prin librării – toate astea s-au dovedit după o vreme plăceri tot mai răsuflate și mai plicticoase. Înconjurat de clasici, ajungi să te simți ca într-un mausoleu: după ce te-a mai părăsit sentimentul de venerație, te trezești singur și te cuprinde ușor și frigul. Și dacă primele capitole din cartea Susanei Hill mai au un efect asemănător cu cel din faimoasa scenă a restaurantului din filmul *Când Harry a cunoscut-o pe Sally* („Comand la fel ca ea"), efectul stimulator pentru lectură se stinge apoi, după câteva capitole.

CARTEA POTRIVITĂ LA MOMENTUL POTRIVIT

Farmecul pe care îl exercită direct experimentul Susanei Hill asupra multor cititori se datorează șansei de a reciti în sfârșit cărți care te-au încântat, te-au vrăjit, te-au descătușat – o întâlnire care ascunde multe promisiuni, dar și riscuri, la fel ca revederea unui prieten drag după mulți ani, în care nu ați mai păstrat nicio legătură. Ce ne facem dacă ne-am înstrăinat și nu mai știm ce ne plăcea, ce ne atrăgea și ce ne entuziasma altădată?

Un factor hotărâtor al lecturii fericite este vârsta proprie, ba unii sunt chiar gata să o declare, împreună cu Doris Lessing, nici mai mult nici mai puțin decât „cheia delectării literare". În ce o privește, la opt, nouă, zece și unsprezece ani a citit cărți mai sofisticate decât în anii care au urmat, când hormonii au început să „dea în clocot". Incubația intelectuală, respectiv perioada pupicilor, a fost foarte scurtă, pentru că la șaisprezece ani,

„când intelectul mi s-a declanșat exploziv, mi-am dat seama că în jurul meu exista o lume întreagă de cărți". Însă cărțile care te impresionează în această perioadă de primă maturitate de regulă nu coincid cu cele pe care le vei prefera mai târziu. Adesea ai depășit tu însuți unele dintre problemele dezbătute sau ai de pus lumii alte întrebări, ale tale, proprii, care nu sunt luate în discuție de ele. Sunt de părere că o carte ideală este mereu aceea cu puțin mai bătrână decât cititorul ei – nu judecând după calendar, ci după numărul inelelor de creștere împlinite. Atât timp cât dispune de un mic avans de înțelepciune, experiență, toleranță și (să sperăm și) umor, ne lasă să ne recunoaștem mai ușor propriile impasuri și complicații.

Însă nu este suficient să ai la dispoziție cartea potrivită, trebuie să fii și tu cititorul potrivit. Scriitorul francez Daniel Pennac a enunțat în cartea sa *Comme un roman*[1] cele „zece drepturi inviolabile ale cititorului":

1. Dreptul de a nu citi
2. Dreptul de a sări pagini
3. Dreptul de a nu citi o carte până la capăt
4. Dreptul de a reciti
5. Dreptul de a citi orice

---

[1] *Ca un roman* (n. tr.).

6. Dreptul la bovarism (adică de a interpreta romanul ca pe o realitate)
7. Dreptul de a citi oriunde
8. Dreptul de a răsfoi
9. Dreptul de a citi cu voce tare
10. Dreptul de a tăcea

Dar cititorul are și îndatoriri. Strădania trebuie să fie reciprocă; doar așa cresc șansele de reușită. Virginia Woolf se supăra din cauză că scriitorului în devenire nu i se spunea vreodată că destinatarul cărții este la fel de important pe cât conținutul, „deși acesta este miezul întregii chestiuni". Și continua: „O carte este întotdeauna scrisă pentru cineva care să o citească, iar cum clientul nu este doar un simplu plătitor, ci, într-o manieră cât se poate de subtilă și de șireată, cel care instigă și stimulează scrierea, este de cea mai mare importanță ca el să fie dorit." Apoi ea pune în legătură însușirile clientului cu însușirile operei literare într-o manieră atât de edificatoare, de originală și de amabilă, încât scurtul ei eseu „Clientul și brândușa"[1] ar trebui recitit măcar o dată la câțiva ani. Pentru că el ne aduce aminte că avem de-a face cu o atmosferă a prețuirii și a recunoașterii care îl apropie pe cititor de lectura sa ca

[1] Titlu original, „The Patron and the Crocus", din volumul *The Common Reader* (n. tr.).

pe niște „gemeni, care mor împreună și înfloresc împreună, iar soarta literaturii depinde de fericita lor alianță". Doar cititorul este cel care desăvârșește cartea, care fără cititor rămâne lipsită de înțeles și de valoare. Amintirea acestui pact face orice lectură mai intensă, indiferent de cât de întâmplătoare ar putea părea. Cărțile au nevoie de noi, cititorii lor, ca să respire, ca să trăiască. ◇ „O carte devine cu adevărat bună doar dacă are parte de cititori buni", așa cum spunea Ralph Waldo Emerson. Și Brodsky insista că o carte îți este un partener de discuție mai de nădejde decât un prieten sau o iubită. Un roman nu este un monolog, ci o conversație între autor și cititor – și, mai exact, o conversație cu un caracter extrem de personal și aproape mizantrop, „deoarece îi exclude pe toți ceilalți". ◆ ◇ Pe durata acestei conversații, autorul devine egal cu cititorul – și reciproc. În lumea de astăzi, în care majoritatea suntem mai ales pe poziția de „emisie", mereu preocupați de ceea ce vom spune, ce vom transmite sau ce vom posta în următoarea secundă, lectura reprezintă și o formă de ascultare atentă. Cel care, citind, se comută pe modul „recepție" cultivă astfel virtutea ascultării – și, cel mai important, nu prin intermediul unor căști care izolează de lumea reală.

DESPRE CONVIEȚUIREA CU PERSONAJE LITERARE

Romanele ne influențează nu numai comportamentul, ci și ideile, posibil chiar și pe acelea legate de alegerea unui partener. Una dintre întrebările adresate mereu scriitorilor invitați de mine în emisiunea *lesenswert*[1] transmisă de SWR[2] era: „Cu ce personaj de roman ați vrea să fiți căsătorit/ă?" Poate încercați odată și în rândul cunoștințelor dumneavoastră; întotdeauna apar răspunsuri revelatoare și complex captivante. Interesant este că printre preferințe apar mereu cele trei mari sinucigașe, Effie Briest, Emma Bovary și Anna Karenina, ceea ce se

---

[1] *Merită citit* (n. tr.).

[2] Südwestrundfunk, post TV regional german din landurile Baden-Württemberg și Renania-Palatinat (n. tr.).

datorează probabil și faptului că ele se numără printre cele mai cunoscute eroine ale literaturii universale. Acum am să vă rog să ghiciți care dintre cele trei candidate primește cele mai multe propuneri pe Tinder? Franțuzoaica Emma Bovary – deoarece, atenție!, bărbații o consideră cea mai frumoasă, cea mai agreabilă și cea mai bună-la-toate dintre cele trei. Sau, în orice caz, cea pe care bărbații o cunosc cel mai bine, grație creatorului ei, Gustave Flaubert: *Madame Bovary c'est moi!*

Delectarea cititului nu se rezumă la lectură în sine, ci cuprinde și mulțimea de personaje literare care ți se adună în minte sau, cum spunea odată autoarea irlandeză Edna O'Brien, „fiorul remanent, acel obicei al personajelor de a stărui în conștiința noastră cu mult după ce am ajuns la capătul poveștii lor". Pentru că personajele nu le vorbesc numai autorilor, care istorisesc adesea că nu au reușit să-și impună o anumită idee sau întorsătură a acțiunii împotriva voinței protagoniștilor lor, ci și cititorilor. Iar ție, ca muritor de rând, nu-ți rămâne decât să te lași cuprins de melancolie în fața vitalității fără limite a personajelor de roman.

În acest context, este fascinantă ideea unei „Enciclopedii a morților", așa cum a fost schițată de marele scriitor iugoslav Danilo Kiš în povestirea sa omonimă. Kiš, al cărui tată, evreu ungur, a fost ucis la Auschwitz, era obsedat de moarte și a avut ideea unei biblioteci cuprinzătoare în care viața celor dispăruți să fie omagiată prin prezentarea

până în cele mai mărunte detalii, ca formă de revoltă împotriva destinului, caracteristică întregii sale opere.

Însă imaginația noastră nu este bântuită doar de umbre familiare. Anne Fadiman a avut și ea o idee frumoasă. Convingerea ei era că „în fiecare bibliotecă există un cabinet de curiozități". În accepțiunea ei, este vorba despre „o selecție restrânsă și enigmatică de cărți, al căror obiect nu are nicio legătură cu restul volumelor din casă și care, la o privire mai atentă, dezvăluie totuși foarte multe despre proprietarul lor". Și vine imediat cu exemple din istoria literaturii. Astfel, cabinetul de curiozități al lui George Orwell cuprindea reviste pentru femei din jurul anilor 1860, legate în volume, pe care obișnuia să le frunzărească în cadă. [redacted] Philip Larkin, la rândul lui, ar fi adunat pornografie consacrată unor pedepse corporale intime, în vreme ce ea își mărturisea o – inocentă, prin comparație – colecție de 64 de volume despre expediții polare. După cum relatează Anne Fadiman, acele cărți erau, din punctul ei de vedere, atât de „încărcate de simțiri, încât nu avea nicio importanță că în același timp erau scăldate în seu de focă și în spuma valurilor Mării Weddell". Nu se explică de ce o atrăgeau atât de intens latitudinile extreme, gradele minus, gheața și zăpada, „ar fi fost nevoie ani întregi petrecuți pe canapeaua unui psihanalist pentru a aduce la lumină rădăcinile pornirii ei". Cu toate astea, imaginea unui cabinet de curiozități personal, de obicei acoperit de un văl de mister, rămâne plină de farmec nu numai pentru biografii

scriitorilor și pentru Arhiva Literaturii Germane de la Marbach. În ce mă privește, cabinetul de curiozități a constat în dragostea mea secretă, ani și ani la rând, pentru cărți ilustrate, într-o vreme în care nici nu îmi trecea prin minte

că voi avea și eu copii. Copii care acum, la rândul lor, au o mică bibliotecă proprie, de care sunt mândri mai ales în librărie, când pot arăta spre o carte spunând: „O avem și noi!" Și oare peretele lor de cărți ce secret ascunde?

CANON, LISTE DE LECTURĂ & CO.

„Indiferent în ce limbă îmi vorbesc cărțile, eu le vorbesc lor în limba mea maternă."

MICHEL DE MONTAIGNE

În postura mea de critic literar, nimic nu mă face mai fericită decât să aud: „Am citit o recenzie de-a dumneavoastră și mi-am cumpărat imediat volumul." Să îi stimulezi, să îi inciți, ba chiar să îi seduci pe alții să citească ar reprezenta, după propria lectură, cea mai utilă și încântătoare ocupație pe care mi-o pot imagina; și ca editor îmi doresc în primul și în primul rând să mijlocesc între cărți și oameni. Nimic nu-i mai important decât să-i aduci pe calea cititului pe necititori și pe cei care la un moment dat au renunțat să citească. Însă nu am fost niciodată tentată să le dau lecții altora sau să-i oblig să citească, spre binele lor și, deși am profitat enorm de pe

urma lecturilor obligatorii, nu cred necondiționat în ele, cu excepția celor care țin de programa școlară. Spiritul în care se produce apropierea dintre cititor și carte trebuie să fie cel al lipsei de constrângere, ceea ce este o trăsătură comună și lecturii, și iubirii. De aceea, acest volum nu poate indica nimănui ce anume să citească, ci cel mult să îndemne pe fiecare să se lase purtat pe aripile literaturii într-o călătorie de explorare care să dureze până la capătul vieții.

„Cel pe care nu îl bucură un roman bun trebuie să fie insuportabil de stupid", scria Jane Austen în *Mănăstirea Northanger*. Mai de mult așa se gândea. Comunicarea ținea de educație și de inteligență, astăzi depinde în primul rând de timp. Iată un progres enorm. În schimb am uitat probabil ce înseamnă tihna. Ba chiar ne temem ca uneori să stăm cu mâinile în sân și să privim în gol, deoarece acel gol nu se poate fotografia și „partaja" prin așa-numitele *social media*. Aceasta este probabil cauza pentru care lecturile lungi și profunde, adică adevărate, au intrat tot mai mult în impas – fericirea pe care o aduc nu se poate fotografia, nu se poate filma și nu se poate arăta altora. Este o stare pe care fiecare o trăiește individual. Poate apoi să o povestească, să o scrie, să o prezinte într-o comunitate de cititori sau într-un cerc literar, poate să o recomande și să dăruiască o carte sau alta, însă esența procesului rămâne invizibilă pentru alți ochi.

Dacă ai nevoie de o busolă, de un ghid al lecturilor, există librari, ziare, critici literari, bloggeri de carte și mulți cititori de încredere. Nu ocoli aceste surse de inspirație,

însă lasă-te și în voia propriului tău instinct. Ai încredere și în propria ta judecată. Dar permite-ți și luxul de a nu avea o părere despre fiecare carte. E foarte important să trăiești clipa, cititorule. Să îi îngădui gustului tău să se schimbe. Să îți aduci aminte, din când în când, că fiecare pagină de carte a fost cândva o pagină albă. Și să fii sigur că fiecare lectură bună îți fortifică sistemul imunitar. Și să nu uiți ideea lui Joseph Brodsky: „Fiecare opțiune estetică este o chestiune profund individuală, iar cunoașterea estetică rămâne mereu de natură privată [...]. Cu cât e mai substanțială educația estetică a unei persoane, cu atât e mai sănătos bunul ei gust, cu atât e mai pătrunzătoare forța judecății sale morale și cu atât mai liberă este acea personală – chiar dacă nu neapărat mai fericită."

Urmează sfatul inspirat al scriitoarei Ann Patchett, care a deschis o librărie înfloritoare[1] la Nashville, Tennesee, iar în eseul ei „Din dragoste de carte" ne amintește cât se poate de energic că doar noi ne hotărâm viitorul: „Dacă ceea ce are de oferit o librărie vă spune ceva, atunci cumpărați o carte. Dacă aveți sentimentul că lectura reprezintă o trăire de preț, atunci citiți o carte. Așa reușim să schimbăm lumea: luăm cartea și o deschidem. Și ne schimbăm pe noi înșine."

---

[1] https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2012/12/the-bookstore-strikes-back/309164/ (n. tr.).

Libertatea dată nouă de cărți este din ce mai puțin de la sine înțeleasă. Până nu demult, toată cunoașterea omenirii era păstrată în cărți. Dar niciun algoritm, indiferent de cât de evoluat ar fi, nu este capabil să prelucreze și să multiplice cunoștințe fără intervenția umană – și oricum nu simte nimic de-a lungul întregului proces. Literatura, care mijlocește un alt soi de cunoaștere a lumii decât aceea oferită de datele concrete, nu are nicio valoare pentru inteligența lui. Un algoritm nu va cunoaște niciodată sentimentul că toate sunt exact așa cum ar trebui să fie. „Nu e nevoie să arzi cărțile pentru a distruge o cultură", spunea autorul american de science-fiction Ray Bradbury. „Este suficient să-i faci pe oameni să nu le mai citească." Avem nevoie de cărți mai mult ca oricând, iar cărțile au nevoie de noi.

Pentru cei care vor să citească mai mult despre lectură

Alan Bennett, *Die souveräne Leserin* (*The Uncommon Reader; Alteța Sa cititoare*), trad. din engleză Ingo Herzke, Wagenbach, Berlin 2008.

Alberto Manguel, *Die Bibliothek bei Nacht* (*Library at Night; Biblioteca nopții*), trad. din engleză Manfred Allié și Gabriele Kempf-Allié, S. Fischer, Frankfurt am Main 2007.

Alberto Manguel, *Eine Geschichte des Lesens* (*History of Reading; Istoria lecturii*), trad. din engleză Chris Hirte, S. Fischer, Frankfurt am Main 2012.

Ann Patchett, *Aus Liebe zum Buch* (*The Bookshop Strikes Back*), trad. din engleză americană de Marion Hertle, Atlantik, Hamburg 2016.

Anne Fadiman, *Ex Libris. Bekenntnisse einer Bibliomanin* (*Ex Libris: Confessions of a Common Reader*), trad. din engleză americană Melanie Walz, Schirmer Graf, München 2005.

Damon Young, *The Art of Reading*, Melbourne University Press, Melbourne 2016.

Daniel Kampa (ed.): *Wunderbare Wörterwelt. Schriftsteller erzählen von ihren ersten Leseerfahrungen* (*Minunata lume a cuvintelor. Scriitorii povestesc despre primele lor lecturi*), Diogenes, Zürich 2009.

Daniel Keel, Daniel Kampa (editori): *Jetzt auf allen Bestsellerlisten! Geschichten vom Lesen, Schreiben und Büchermachen* (*Acum pe toate listele de bestselleruri! Povești despre citit, scris și cum se fac cărțile*), Diogenes, Zürich 2012.

Daniel T. Willingham, *The Reading Mind. A Cognitive Approach to Understanding How the Mind Reads,* Jossey-Bass, San Francisco 2017.

Francine Prose, *Reading Like a Writer. A Guide for People Who Love Books and for Those Who Want to Write Them,* Aurum Press, Londra 2012.

Guinevere de la Mare, *I'd Rather Be Reading. A Library of Art for Book Lovers,* Abrams & Chronicle Books, San Francisco 2017.

Hanns-Josef Ortheil, *Lesehunger. Ein Bücher-Menu in 12 Gängen* (*Pofta de lectură. Un meniu literar cu 12 feluri*), Luchterhand, München 2009.

Jacques Bonnet, *Meine vielseitigen Geliebten. Bekenntnisse eines Bibliomanen,* trad. din franceză Elisabeth Liebl, Droemer, München 2009.

Jürgen Kaube, *Die Anfänge von allem,* Rowohlt Berlin, Berlin 2017.

Karin Schneuwly, *Glück besteht aus Buchstaben* (*Fericirea este făcută din litere*), Nagel & Kimche, Zürich 2017.

Keith Houston: *The Book. A Cover-to-Cover-Exploration of the Most Powerful Object of Our Time,* Norton & Company, New York 2016.

Kempf-Allié, *Tagebuch eines Lesers* (*Reading Diary; Jurnal de lectură*), trad. din engleză Chris Hirte, S. Fischer, Frankfurt am Main 2005.

Klaus Piper, *Lesen heißt doppelt leben*, Piper, München 2000.

Klaus Siblewski, Hanns-Josef Ortheil (editori): *Die ideale Lesung* (*Lectura ideală*), Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, Mainz 2017.

Marcel Proust, *Tage des Lesens. Drei Essays* (*Sur la lecture; Zile de lectură*), trad. din franceză Helmut Scheffel, Insel Verlag, Frankfurt am Main 2001.

Marcel Reich-Ranicki, *Mein Leben* (*Viața mea*), Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart 1999.

Maryanne Wolf, *Das lesende Gehirn. Wie der Mensch zum Lesen kam – und was es in unseren Köpfen bewirkt*, trad. din engleza americană Martina Wiese, Spektrum, Heidelberg 2009.

Rainer Moritz, *Die Überlebensbibliothek. Bücher für alle Lebenslagen* (*Biblioteca pentru supraviețuit. Cărți pentru toate clipele unei vieți*), Piper, München 2007.

Stanislas Dehaene, *Lesen. Die größte Erfindung der Menschheit und was dabei in unseren Köpfen passiert* (*Apprendre à lire: Des sciences cognitives à la salle de classe*), trad. din franceză Helmut Reuter, Knaus, München 2010.

Stefan Bollmann, *Frauen, die lesen, sind gefährlich. Lesende Frauen in Malerei und Fotografie* (*Femeile care citesc sunt periculoase*), Elisabeth Sandmann Verlag, München 2005.

Thomas Tebbe (ed.), *Wenn Kopf und Buch zusammenstoßen. Ein Lesebuch übers Lesen*, Piper, München 1998.

Tim Parks, *Worüber wir sprechen, wenn wir über Bücher sprechen* (*Where I'm Reading From: The Changing World of Books*), trad. din engleză Ulrike Becker și Ruth Keen, Antje Kunstmann, München 2016.

Umberto Eco, *Die Kunst des Bücherliebens* (din *Memoria vegetală și alte scrieri de bibliofilie*), trad. din italiană Burkhart Kroeber, Hanser, München 2009.

Virginia Woolf, *Der gewöhnliche Leser. Essays* (*The Common Reader*), ed. de Klaus Reichert, trad. din engleză Hannelore Faden și Helmut Viebrock, S. Fischer, Frankfurt am Main 1997.

Vom Glück des Lesens und Gelesenwerdens (*Despre fericirea de a citi și a fi citit*), Almanahul editurii Manesse – cu prilejul sărbătoririi a 60 de ani, Manesse, Zürich 2004.

Will Schwalbe, *Books for Living*, Knopf, New York 2016.

William Somerset Maugham, *Books and You. Eine kleine persönliche Geschichte der Weltliteratur*, trad. din engleză Matthias Fienbork, Diogenes, Zürich 2006.

Winston Churchill, *Zum Zeitvertreib. Vom Lesen und Malen* (*Painting as a Pastime*), trad. din engleză Claus Sprick, Hoffmann und Campe, Hamburg 2014.

Sursa citatelor

Citatele din text provin din următoarele volume și surse:

Alan Bennett, *Die souveräne Leserin*.

Alberto Manguel, *Eine Geschichte des Lesens*.

Ann Patchett, *Aus Liebe zum Buch*, trad. din engleza americană de Marion Hertle, Atlantik, Hamburg 2016.

Anne Fadiman, *Ex Libris*.

Anton Cehov, *Über Theater* (*Despre teatru*), editori Jutta Hercher și Peter Urban, trad. Peter Urban, Verlag der Autoren, Frankfurt am Main 2004.

Charles Lamb, Norbert Miller, *Eine Abhandlung über Schweinebraten. Essays*, alese, editate și traduse cu un cuvânt-înainte de Joachim Kalka, Berenberg, Berlin 2014.

Daniel Keel intervievat de Matthias Matussek și Volker Hage, *Der Spiegel* 40/2007.

Daniel Keel în dialog cu Martin Meggle, citat din *In Memoriam Daniel Keel 1930–2011: Eine Hommage*, Diogenes, Zürich 2011.

Daniel Pennac, *Wie ein Roman,* trad. din franceză de Uli Aumüller, Kiepenheuer & Witsch, Köln 1994.

Deborah Feldman, *Onorthodox. Eine autobiographische Erzählung,* trad. din engleza americană Christian Ruzicska, Secession Verlag, Zürich/Berlin 2016.

Doris Lessing, trad. din engleză de Marion Hertle, citat din *Wunderbare Wörterwelt. Schriftsteller erzählen von ihren ersten Leseerfahrungen,* ed. Daniel Kampa, Diogenes, Zürich 2009.

Edna O'Brien, *Lese-Offenbarung,* trad. din engleză Marion Hertle, citat din *Wunderbare Wörterwelt. Schriftsteller erzählen von ihren ersten Leseerfahrungen,* ed. de Daniel Kampa, Diogenes, Zürich 2009.

Elena Ferrante, *Die Geschichte eines neuen Namens,* Band 2 der Neapolitanischen Saga (Jugendzeit), trad. din italiană Karin Krieger, Suhrkamp, Frankfurt am Main 2017.

Emmanuel Macron intervievat de Klaus Brinkbäumer, Julia Amalia Heyer și Britta Sandberg, *Der Spiegel* 42/2017.

Erich Kästner, *Die kleine Freiheit. Chansons und Prosa 1949–1952,* dtv, München 1989.

Evgeny Morozov, „Der Preis der Heuchelei", în *Frankfurter Allgemeine Zeitung,* 24 iulie 2013, trad. din engleză Matthias Fienbork.

François de La Rochefoucauld, *Maximes et réflections morales/ Maximen und Reflexionen,* Französisch/Deutsch. Trad. și ed. Jürgen von Stackelberg, Reclam, Stuttgart 2012.

Franz Kafka, *Briefe 1902–1924,* ed. de Hans-Gerd Koch, Fischer, Frankfurt 1998.

George Orwell, *Das George Orwell Lesebuch,* trad. din engleză Tina Richter, Diogenes, Zürich 1981.

Idem, *Die Abtei von Northanger,* trad. din engleză Margarete Rauchenberger, Insel Verlag, Berlin 2013.

Idem, *Die Bibliothek bei Nacht.*

Idem, *Mansfield Park,* trad. din engleză Angelika Beck, Insel Verlag, Berlin 2017.

Idem, *Tagebuch eines Lesers.*

Jacques Bonnet, *Meine vielseitigen Geliebten.*

James Joyce, *Ulysses,* trad. Hans Wollschläger, Suhrkamp, Frankfurt am Main 2006.

Jane Austen, *Emma,* trad. din engleză Angelika Beck, Insel Verlag, Berlin 2017.

Jean Améry, *Jenseits von Schuld und Sühne. Unmeisterliche Wanderjahre.* Örtlichkeiten, editori Irene Heidelberger-Leonard şi Gerhard Scheit, Klett-Cotta, Stuttgart 2002.

Johann Scheerer, *Wir sind dann wohl die Angehörigen. Die Geschichte einer Entführung,* Piper, München 2018.

Jorge Luis Borges, *Gesammelte Werke in 12 Bänden,* Band 4, Der Essays vierter Teil: Borges, mündlich/Sieben Nächte/Neun danteske Essays/Persönliche Bibliothek, editat şi tradus de Gisbert Haefs şi Fritz Arnold, Hanser Verlag, München 2004.

Joseph Brodsky, Nobelpreisrede (Discurs de primire a Premiului Nobel), citat din Joseph Brodsky, „Der Staat ist von gestern, die Literatur ist von morgen", în *Die Zeit* 17/1988, trad. din engleză Hans Christoph Buch.

Jürgen Kaube, *Die Anfänge von allem,* Rowohlt Berlin, Berlin 2017.

Karl Kraus, *Sprüche und Widersprüche. Pro Domo Et Mundo. Nachts,* ed. Christian Wagenknecht, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1986.

Kinsey Marable, citată în NZZ Folio, *Bibliotheken,* ediţia august 2017.

Kurt Tucholsky, citat din *Vom Glück des Lesens und Gelesenwerdens.*

Ludwig Feuerbach, *Gesammelte Werke in zwölf Bänden,* Band I, Frühe Schriften, Kritiken und Reflexionen (1828–1834), ed. Werner Schuffenhauer, DeGruyter, Berlin 2000.

Madonna, citată din *Warum lesen? Warum nicht? Gedanken und Sprüche*, editori Daniel Keel şi Daniel Kampa, Diogenes, Zürich 2008.

Marcel Proust, *Tage des Lesens. Drei Essays.*

Marcel Reich-Ranicki, *Mein Leben.*

Margret Atwood, *Dankrede zur Verleihung des Friedenspreises.* În: Margaret Atwood: *Friedenspreis des Deutschen Buchhandels 2017.* Ansprachen aus Anlass der Verleihung, MVV, Frankfurt am Main 2017.

Marie Stadler, „Warum Lesen glücklicher macht als Netflixen", în *Barbara* 22/2017.

Marie von Ebner-Eschenbach, citat din Daniela Strigl, *Berühmt sein ist nichts. Marie von Ebner-Eschenbach. Eine Biographie,* Residenz, Salzburg 2016.

Matthew Arnold, din: Virginia Woolf, *Der gewöhnliche Leser. Essays.*

Michel de Montaigne, citat din *Vom Glück des Lesens und Gelesenwerdens. 600 Aphorismen samt einem chronologischen Verzeichnis aller erschienenen Bücher 1944–2004,* Manesse, Zürich 2004.

Mihály Csíkszentmihályi, *Flow. Das Geheimnis des Glücks,* trad. din engleza americană Annette Charpentiert, Klett-Cotta, Stuttgart 2015.

Philippe Djian, citat din *Warum lesen? Warum nicht? Gedanken und Sprüche,* editori Daniel Keel și Daniel Kampa, Diogenes, Zürich 2008.

Ray Bradbury, *Fahrenheit 451,* trad. din engleza americană Fritz Güttinger, Diogenes, Zürich 2008.

Roger Willemsen, „Der Traum der Büchermenschen", în *Das große Lesebuch. Geschichten zum und* über *das Lesen,* ed. de Global Campaign for Education/Globale Bildungskampagne, Berlin 2009.

Silvia Bovenschen, *Älter werden. Notizen*, S. Fischer, Frankfurt am Main 2006.

Stefan Bollmann, *Frauen, die lesen, sind gefährlich.*

Susan Sontag, citată din Anne Fadiman, *Ex Libris.*

Tim Parks, *Worüber wir sprechen, wenn wir* über *Bücher sprechen*, trad. din engleză de Ulrike Becker şi Ruth Keen, Antje Kunstmann, München 2016.

Umberto Eco, *Die Kunst des Bücherliebens.*

Virginia Woolf, *Der gewöhnliche Leser. Essays.*

Voltaire, citat din *Warum lesen? Warum nicht? Gedanken und Sprüche*, editori Daniel Keel şi Daniel Kampa, Diogenes, Zürich 2008.

William Somerset Maugham, *Books and You. Eine kleine persönliche Geschichte der Weltliteratur.*

Winston Churchill, *Zum Zeitvertreib. Vom Lesen und Malen.*

Witziges und Weises, Geniales und Gemeines von Jane Austen, ed. Katrin Eisner, Insel Verlag, Berlin 2017.

Yuval Noah Harari, *Homo Deus. Eine Geschichte von Morgen*, trad. din engleză Andreas Wirthensohn, C.H. Beck, München 2017.

MADE BY

BAROQUE

Cuprins

Pentru cei care vor să citească mai mult despre lectură ... 129

SAVOIR-VIVRE®

Politețea, un dicționar nostalgic, Frédéric Rouvillois
În mintea copiilor, Svetlana Dorosheva
Altruist, Abigail Marsh
Pe bune. Adevărul despre adevăr • De tot rahatul. Adevărul despre bullshit, Harry G. Frankfurt
Balenciaga, Mary Blume
Și tu poți să zbori, Seth Godin
Arta de a trăi bine, Rolf Dobelli
Ghidul antic al vieții moderne, Natalie Haynes
Chanel, Lynda Maache & Bertrand Meyer-Stabley
Bobo în Paradis, David Brooks
Faza cu fotbalul, Simon Critchley
Arta minimalismului, Regina Wong
Escrocii galeriilor de artă, Phillip Hook
Pietre prețioase, Aja Raden
Guerlain, Élisabeth de Feydeau
Mică enciclopedie de stil, Christian Lacroix & Patrick Mauriès
Frumoasă a fost această viață. Totuși., Jean d'Ormesson
Arta lingușirii, Richard Stengel
Diamante și foc, Rachelle Bergstein
Culorile și viața lor secretă, Kassia St Clair
Toți suntem ciudați, Seth Godin
Călăuza rătăciților, Jean d'Ormesson
Bunele maniere. Enciclopedie de stil, eleganță și savoir-vivre, Sabine Denuelle
Bunele maniere la masă, Jeremiah Tower
Arta de a vinde arta, S. N. Behrman
În numele lui Gucci, Patricia Gucci
Creierul idiot, Dean Burnett
Snobismul. O chestiune de caracter, Adèle van Reeth & Raphaël Enthoven
Gaudí, Gijs van Hensbergen
Bizanț. O lume pierdută, Jonathan Harris
Cum (să) îmbătrânim?, volum colectiv
Geanta, un amor de-o viață, Dominique Loreau
Arta rafinamentului, Dominique Loreau
Fericirea trăiește în spații mici, Dominique Loreau
Arta de a pune lucrurile la locul lor, Dominique Loreau
Arta esenței, Dominique Loreau
Arta frugalității și a voluptății, Dominique Loreau
Arta listelor, Dominique Loreau
Arta simplității, Dominique Loreau
Iubește ploaia, iubește viața, Dominique Loreau
Micul infinit, Dominique Loreau
Comand la fel, Rebecca Harrington
Maimuța din tine, Jürgen Brater
Parfumuri de legendă, Anne Davis & Bertrand Meyer-Stabley
12 creatoare care au schimbat istoria, Bertrand Meyer-Stabley
12 creatori care au schimbat istoria, Bertrand Meyer-Stabley
Arta de a te cunoaște, Jennifer Ouellette
Despre necunoscut, Teodor Baconschi
Puterea puterii, Reiner Neumann
Bogații. O istorie de 2 000 de ani. De la sclavie la superiahturi, John Kampfner

Arta de a gândi limpede, Rolf Dobelli
Dicționarul imposibilului, Didier van Cauwelaert
Cum să NU scrii un roman. Arta greșelilor, Howard Mittelmark & Sandra Newman
Lit Kit, Sandra Newman
Enciclopedia sublimului, Jessica Kerwin Jenkins
33 de lecții de filozofie de și pentru băieții răi, Alain Guyard
Tărâmul lămâilor, Helena Attlee
Hârtia. O elegie, Ian Sansom
Istorie pentru cei care se tem de istorie. De la Napoleon am învățat să nu ne spălăm, Sebastian Schnoy
Dicționar din dragoste de vin, Bernard Pivot
Vă spun sincer, mint perfect. Sau arta compromisului, Ute Ehrhardt, Wilhelm Johnen
Tot ceea ce trebuie să poată bărbatul absolut, Oliver Kuhn
Tot ceea ce trebuie să știe bărbatul genial, Oliver Kuhn
Luna și fața ei nevăzută, Bernd Brunner
Jurnal de lectură, Alberto Manguel
Chestionarul lui Proust, grafică Joanna Neborsky (carte color)
Simplitatea contează, Erin Boyle (enciclopedie color)
De rasă. Mic compendiu de maniere canine, Fenella Smith & The Brothers McLeod (carte color)
Cartea din nufăr, Svetlana Dorosheva (carte color)
Îngerul pantofilor, Giovanna Zoboli & Joanna Concejo (carte color)
Art Deco & Baroque antistres (carte de colorat)
Crăciun antistres (carte de colorat)
Pisi antistres (carte de colorat)

În curând:
Dior, Bertrand Meyer-Stabley
La timp, Catherine Blyth
Creierul fericit, Dean Burnett
Sagrada Familia, Gijs van Hensbergen
Istoria pierdută a creștinismului, Philip Jenkins

CADRIL®

Gauguin din orașul albastru, Jean-Luc Bannalec
Macho Man, Moritz Netenjakob
Promisiune de lux, Åsa Hellberg
Marele secret, Åsa Hellberg – continuarea romanului *Promisiune de lux*
A doua șansă, Åsa Hellberg – continuarea romanelor *Promisiune de lux* și *Marele secret*
Colecționarul de sunete, Fernando Trías de Bes
Cerneala, Fernando Trías de Bes
Ciudată e lumea, până la urmă!, Jean d'Ormesson
Amor fără miză, Jean d'Ormesson
Doamnele de marți, Monika Peetz
7 zile fără, Monika Peetz – continuarea romanului *Doamnele de marți*
Doamnele de marți în derută, Monika Peetz continuarea romanelor *Doamnele de marți* și *7 zile fără*
101 de nopți, coord. Claudia Ott

Adio, nobili! Sau noblesse oblige, Christine Gräfin von Brühl
Extraordinarul voiaj al unui fakir care a rămas blocat într-un dulap Ikea, Romain Puértolas
Zahera, fetița care a înghițit un nor mare cât Turnul Eiffel, Romain Puértolas
Toți oamenii sunt mincinoși, Alberto Manguel

NOBLESSE®

Arta conversației. Sau eleganța ignoranței, Alexander von Schönburg
Arta de a renunța cu stil. Sau mai puțin înseamnă mai mult, Alexander von Schönburg
Enciclopedia inutilității, Alexander von Schönburg
Istorie la purtător. De la Adam la Apple, Alexander von Schönburg
Înalta societate. Dolce vita nu cunoaște sfârșit, Alexander von Schönburg
Tot ceea ce ați dorit să știți despre regi și nu ați îndrăznit să întrebați niciodată, Alexander von Schönburg
Noblesse oblige, Christine Gräfin von Brühl
Lux lexicon, Alexander Marguier
Regi, războaie și cocote, Cristoph Schulte-Richtering

Istoria juridică a viței-de-vie și a vinului la români, Horia Vladimir Ursu
Istoria sticlei de vin, Jean-Robert Pitte
Vin și divin, Jean-Robert Pitte
Vinul de-altădată, Ion Pillat
Pe aripile vinului. Printre somelieri obsedați, vânători de sticle XXL și savanți escroci, Bianca Bosker
Curioasa lume a vinului, Richard Vine
Enciclopedia vinului. O nebunie de vin, Madeline Puckette & Justin Hammack (enciclopedie color)
Expert în vin în 24 de ore, Jancis Robinson
Filozofia vinului, coordonator Barry C. Smith; cuvânt înainte: Jancis Robinson
O mare de vin și un strop de filozofie, Fritz Allhoff & Paul Draper
Istoria vinului, Ian Tattersall & Rob DeSalle

ZOON POLITIKON

25 de ani de democrație și câteva sute de partide, Cristian Preda
Imaginația morală, Russell Kirk
Știința politică autentică, Pierre Manent, un dialog cu Bénédicte Delorme-Montini

BAROQUE BOOKS & ARTS®

PENTRU TOȚI CEI CARE NU SE LASĂ DE CITIT,
UN TÊTE-À-TÊTE ÎNTRE OPERĂ ȘI TINE, CITITORULE!

„Nu e nevoie să arzi cărțile pentru a distruge o cultură, este suficient să-i faci pe oameni să nu le mai citească", spunea Ray Bradbury. Avem nevoie de cărți mai mult ca oricând, iar cărțile au nevoie de noi. Datorăm lecturilor noastre nu numai o mare parte din ceea ce suntem, ci în primul rând recunoașterea a ceea ce suntem capabili să fim. Pentru că nu ne transpunem viața în cărți, ci o descoperim în ele, iar o carte devine cu adevărat bună doar dacă are parte de cititori buni.

„Cu cât facem cunoștință cu mai multe cărți bune, cu atât se micșorează cercul celor de care ne simțim atrași."

LUDWIG FEUERBACH

„Scriitor, carte și cititor – un triunghi în care cartea reprezintă mesagerul. Și toți trei fac parte dintr-un act de creație."

MARGARET ATWOOD

Eco BAROQUE

Volum realizat din hârtie eco-responsabilă

ISBN 978-606-8977-19-5

www.baroquebooks.ro